

Jelena Vlašić Duić
Zagreb

HUMOR NA LEKSIKOLOŠKOJ RAZINI U VUČETIĆEVU
LIBRU DUBAJA MARUSA

UDK:821.163.42.09 Vučetić, Š.-1
821.163.42.09 Vučetić, Š.-7
811.163.42'282'373.7

Rukopis primljen za tisak 25. 02. 2011.

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

U radu se analizira verbalni humor u pjesmama iz zbirke *Libro Dubaja Marusa* velolučkoga pjesnika Šime Vučetića. Pokazuje se da je pjesnički tekst idealna podloga za takav humor i da su svi humoristički postupci istodobno i stilistički jer je smiješan upravo jezični postupak. Na leksikološkoj se razini verbalni humor ostvaruje: polisemijom, homonimijom i sinonimijom, odabirom (i tvorбом) antroponima, pejorativnim riječima te frazeološkim modifikacijama. Pod čakavštinom se u ovom radu ne podrazumijevaju svi čakavski idiomi, nego samo jedan manji dio, i to ponajprije temeljen na pisanom jeziku jednoga autora. Zato se pri izboru pojedinih primjera ne razmatraju značenja tih riječi u različitim čakavskim idiomima sa šireg područja.

Ključne riječi: Šime Vučetić, *Libro Dubaja Marusa*, stilistika, poezija, čakavština, leksikologija, verbalni humor

UVOD

Čakavski humor

Kad se govori o čakavskom humoru, onda se, kao i kad se govori o humoru uopće, podrazumijeva da svi znamo što je to. Međutim, malo je tekstova koji se bave čakavskim

humorom i uglavnom su ti tekstovi impresionistički, pa se opisuje ljepota čakavskoga humora, njegova suptilnost, govori se o živom čakavskom humoru i slično. Milorad Stojević tvrdi da se humor u čakavskom pjesništvu dvadesetoga stoljeća promatra s tzv. glotofagijskoga stajališta, prema kojem se pogrešno tumači da je dijalekt, budući da je manje vrijedan, dostatan tek za realizaciju komičnoga (Stojević, 1987: 312). Poistovjećivanje dijalekta s humorom objašnjava se sa sociolingvističkog i psihološkog stajališta. Sociolingvističko se tumačenje temelji na tvrdnji da čakavština nije evoluirala u onoj mjeri u kojoj je evoluirao normirani književni jezik, pa se tako smijemo njegovu evolutivnom zastoju, uspoređujući ga sa standardnim jezikom koji ima visok evolutivni stupanj. Drugi, psihološki pristup podrazumijeva normiranost zajedničkog jezika, pri čemu je *psihološki normirano* i njegovo dostojanstvo, njegova ozbiljnost. Pritom se visoki varijetet (normirani književni jezik) rabi u formalnim kontekstima, a niski varijeteti (čakavski, kajkavski) u neformalnim kontekstima. Kad se upotrijebi u formalnom kontekstu, čakavština se poistovjećuje s humorom (Stojević, 1987: 313). Oba su pristupa glotofagijska i mnogo je primjera upravo takvoga promatranja humora u čakavštini, kad se humor ne promatra u okviru čakavštine, nego izvan nje.

O čakavskome humoru govorilo se već 1970. godine na Saboru čakavskoga pjesništva, a u raspravi su sudjelovali: Bogišić, Brandt, Bratulić, Čović, Črnja, Franičević, Katušić, Marinković i Vučetić (Sabor čakavskoga pjesništva, 1970: 72-81). Kao primjer doživljaja humora koji dolazi iz samoga dijalekta, iz čakavštine, Marinković je naveo humoristički učinak pjesme *Kuma Mandina u po ovega vika*¹ koju je Vučetić na Saboru pročitao: (...) *onako kako se smijao Šime Vučetić čitajući svoju pjesmu i mi koji to razumijemo, koji živimo s tom šjorom Mandinom i sa Šimetom. Jer mi smo čakavci u neku ruku u toj sceni, mi smo akteri, mi igramo, mi smo na pozornici skupa sa Šimom. Vi, štokavci, vi ste publika.* Ipak, Marinković zaključuje da je dijalekt humorističan sam po sebi i da (...) *što god izrazili u čakavštini, pa makar bilo i ozbiljno, zvuči ipak humoristički.* Dakle, naposljetku se ipak vraća glotofagijskom pristupu, koji on naziva transcendentnim.

Ante Petravić, iako i sam čakavac, smatra da nema nikakva opravdanog razloga za širenje lokalnih govora u našem pjesništvu te da mu je mjesto u humorističkoj i satiričkoj prozi i stihovima. Štoviše, tvrdi da (...) *svi oni, koji umiju složiti dobru pjesmu u dijalektu, mogu to isto učiniti i u književnoj štokavštini. Tko pak nije pravi pjesnik, neće u lokalnim žargonima stvoriti nešto boljega nego bi to dao u književnom jeziku* (u raspravi, Jelenović, 1970: 112). I Flaker tvrdi da dijalekt (...) *uklopljen u jezični standard stvara grotesku, kada je osamostaljen i izgovoren s kazališne daske (a tako izdvojen iz standardne literarne cje-line), on pobuđuje na smijeh* (Flaker, 1986: 335). Slično tvrdi i sam Šime Vučetić kad kaže da je humor svojstven čakavštini i da se dijalekatskim putem lakše dolazi do komičnog efekta jer da standardnim jezikom (...) *vlada racionalna misao kudikamo fatalnije nego li čakavskim izrazom*, a humor vidi i kao posebnost čakavske poezije: (...) *ne tako čest u poštokavljenoj poeziji našoj, posebna (je) vrednota čakavske poezije* (Vučetić, 1978: 274).

¹ Pjesma je objavljena u Vučetićevoj zbirci *Libro Dubaja Marusa* (1984).

Ipak, demantiraju ga njegove humoristične pjesme napisane štokavskim standardnim jezikom, a dvije koje je Balog uvrstio u *Antologiju hrvatskoga humora* (1975: 9-11) dokazuju da je Vučetić i humor na standardu stvarao vrlo uspješno.

Verbalni humor u pjesničkome tekstu

U ovom će se radu analizirati verbalni humor u Vučetićevoj zbirci *Libro Dubaja Marusa* (Vučetić, 1984) sa stajališta čakavskoga pisanog idioma, a ne izvan njega, budući da smatramo pogrešnim pristup prema kojem smijeh izaziva *evolutivni zastoj dijalekta*. Pritom je važno naglasiti da se u radu analizira samo čakavski idiom temeljen na pisanom jeziku jednoga čakavskoga autora. Zato se pri izboru pojedinih primjera ne razmatraju značenja tih riječi u različitim čakavskim idiomima sa širega područja, nego samo u okviru Vučetićevego idioma.

Ciceron je u djelu *De oratore* prvi klasificirao humor s lingvističkoga aspekta i razlikuje dvije vrste humora: humor u riječi (*de dicto*) i humor u stvari (*de re*). Istu su podjelu zadržale i suvremene klasifikacije humora u kojima se humor u riječi, tj. humor koji stvara jezik, naziva još i verbalnim humorom (prema: Attardo, 1994: 27). Mnogi teoretičari humora (Ciceron, Bergson, Attardo, Critchley i dr.) navode prevodivost kao kriterij za određivanje pripada li humoristički tekst humoru *de dicto* ili humoru *de re*. Ako što ostaje smiješno uprkos tomu što se iskaže drugim riječima, tada je smiješno sadržano u stvari i riječ je o neverbalnom humoru. Izgubi li se promjenom riječi duhovitost, *znači da je sve sadržano u riječima i da je šala u riječima, a ne u stvari* (Ciceron prema: Attardo, 1994: 28). Kao primjere humora *de re* Ciceron navodi dvosmislenost, paronomaziju, pučku etimologiju, poslovice, alegoriju, metaforu, antifrazu i ironiju, dok referencijalni humor, kako se najčešće naziva humor *de re*, uključuje anegdotu i karikaturu (Attardo, 1994: 27).

Talijanska krilatica *traduttore – traditore* duhovito izražava sumnju u mogućnost (umjetničkog) prevođenja s jezika na jezik i može se primijeniti i na neprevodivost verbalnoga humora.² Utjecaji jezika i njegova socio-kulturnog okruženja presudni su za verbalni humor. Razlikuju se izražajne mogućnosti jezika jer se razlikuju njihove strukture, ali i društva i kulture u kojima ti jezici žive. Govoreći o etničkom humoru, teoretičar humora Simon Critchley tvrdi da nas humor vraća u mjesto odakle potječemo i da neprevodivost verbalnoga humora pruža izvornim govornicima osjećaj kulturne osebnosti, pa čak i superiornosti jer djeluje poput *zajedničkog tajnog koda* (Critchley, 2007: 70).

Pjesnički je tekst idealna podloga za takav humor, višeznačan je i nastoji reducirati uporabu pretjeranog broja jezičnih znakova. U humoru koji stvara jezik svi su humoristički postupci istodobno i stilistički jer smiješan je, prije svega, jezični postupak. Što god humorist činio, čini to u jeziku i jezikom, poigrava se jezičnim materijalom. Korpus za analizu čine pjesme iz zbirke *Libro Dubaja Marusa* Šime Vučetića (Vela Luka, 1909 - Zagreb,

² O teškoći prijevoda lirike općenito, a osobito njezina humora, govori Rafaela Božić-Šejčić na primjeru prevođenja čakavske poezije Zlatana Jakšića na ruski jezik: (...) *humor treba sačuvati i u prijevodu, što nije jednostavan zadatak čak ni onda kada nema svih ostalih problema koji se javljaju u prevođenju čakavske lirike* (Božić-Šejčić, 2008: 84).

1987) za koje je autorica vlastitom humor(istič)nom kompetencijom utvrdila da su humoristični: *Zdruc pročulića*, *Lipost*, *Pisma o Pucinu*, *Lito*, *Kobila i bonaca*, *Gre tovar*, *Kunpar Mošnje*, *Prva pisma*, *Godišće*, *Kako se sebi digod prištampam*, *Kuma Mandina u po ovega vika* i *Kuma Mandina u sutoru ovega vika* (posljednje dvije su poeme). Budući da ne postoji obavezna veza niti zakonitost između smiješnoga objekta i čovjeka koji se smije te da se humor(istič)na kompetencija stječe odgojem i obrazovanjem, razlike među ljudima su velike. Sama namjera čitatelja da primjereno razumije tekst (književni i/ili humoristički) ne čini ga idealnim čitateljem. Razotkrivanje smisla i razotkrivanje humora (dakle: interpretacija) ovise o čitateljevoj subjektivnoj konkretizaciji, pa je logično pretpostaviti da razotkrivanje može i izostati. Zato će neki verbalni humori jedne nasmiјati, a druge će ostaviti ozbiljnima. Naime, i stil i humor objektivne su činjenice, ali je proces njihova razotkrivanja subjektivan. Ovdje je riječ o stilističkoj analizi, ali s posebnim usmjerenjem: pokušava se otkriti kako jezik stvara humor, kojim se sredstvima u humorističkom stilu izaziva humor, odnosno koji to elementi gramatičke strukture na leksikološkoj razini izazivaju humor?

ANALIZA VERBALNOGA HUMORA NA LEKSIKOLOŠKOJ RAZINI

Leksikologija ne izučava leksik samo kao inventar leksičkih jedinica (riječi, leksema), nego i kao skup odnosa među tim jedinicama (Tafra, 1995: 17). Na osnovi svojih semantičkih obilježja riječi su vezane strukturnim odnosima: paradigmatским i sintagmatским. Paradigmatски se odnosi najčešće promatraju u pojavi antonimije (semantičkoga kontrasta) i sinonimije (semantičke sličnosti), koja je u uskoj vezi s polisemijom. Višeznačne riječi u sinonimne odnose najčešće ne ulaze u ukupnosti svoga značenja, nego samo jednim dijelom svoga značenja. Postanak i razvoj višeznačnosti uvjetovan je komunikacijskom potrebama, a polisemija je u jeziku raširena jer doprinosi jezičnoj ekonomiji. Za razliku od polisemije koja podrazumijeva promjenu vrste značenja jedne te iste riječi, u homonimiji postoji zvukovno podudaranje različitih riječi. U komunikacijskom kontekstu ne postoji semantički konflikt jer se dvosmislenost koja nastaje homonimijom, sinonimijom ili polisemijom razrješava kontekstom. Međutim, poetski i humoristički tekst namjerno proizvode dvosmislen iskaz, tj. pronalaze kontekst u kojem će se moći ostvariti nekoliko značenja. Verbalnom humoru potreban je kontekst koji taj ambigvitet ne samo da neće riješiti, nego će ga i pojačati, pa će u tu svrhu Vučetić iskoristiti i određene antroponime, konotativna značenja pejorativnih riječi te frazeološke modifikacije. Da bi se nasmiјao, čitatelj treba razotkriti dvosmislenost, a često će ga nasmiјati i sama spoznaja o mogućnosti postojanja dviju ili više interpretacija.

Polisemija

Vučetić se često poigrava višeznačnošću, pa verbalni humor stvara supostojanjem prvotnog značenja leksema i izvedenog (nastalog prijenosom značenja po sličnosti ili po asocijativnom dodirivanju, dakle metaforičnog ili metonimijskog). Takav je i primjer uporabe glagola *onidit*, koji je polisemički *pretovaren*:

*Kad su prid muškima rekli šjori Pini,
i Ćini i Tini, i Bini, i Dini,
da će onu stvar pravo od plastike učiniti,
sve su rekle "moj stari, mi, mi
ćemo po starinsku i kako smo naučili onidit.*³

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Rječnik JAZU glagol *onidit* objašnjava glagolom *ćiniti*, ali se dvoumi oko glagolskog vida,⁴ a Vučetić taj glagol naziva *glagolom glagola* i tumači ga (značenjski još neprozirnijim) glagolom *odonidit*.⁵ Naime, glagolom *onidit* može se zamijeniti bilo koji glagol sličnog oblika u situaciji kad ne želimo spomenuti pravi glagol ili se trenutačno ne možemo sjetiti pravoga izraza za dotičnu radnju. Isto značenje i uporabu ima glagol *onôndit* u trogirskom govoru.⁶ Tako glagol *onidit* spašava *Pinu, Ćinu, Tinu, Binu i Dinu* od neugode koja se javlja kad se govori o *onoj stvari* (koju će *pravo od plastike učiniti*). Smijeh izaziva i sama spoznaja da nije riječ o zaboravljivosti, nego o namjernom izbjegavanju dotičnoga glagola, koji se podrazumijeva iz konteksta. Stih: *sve su rekle "moj stari, mi, mi završava dvama akutima (mī, mī)* i uzlaznom intonacijom, a granica stiha narušava cjelovitost govorne riječi. Upravo bi na tom mjestu, na kojem je enklitika u opkoračenju i odvojena od naglasnice (*mi/ćemo*), u govornoj interpretaciji smijeh trebalo suozvučiti, tj. izgovoriti *mi, mi ćemo* smijući se. Smijehom se prikriva neugoda onoga što se treba izreći i njegova je uloga oslobađajuća. (A da Mandina zna biti i sasvim izravna i nepristojna, kada to želi, vidjet će se u istoj toj poemi: *Svak bi jeba kad bi lega!/Nima više sokoluše ki na grmju grmuše.*)⁷

Vučetić prefigacijom i gomilanjem prefikasa tvori glagole: *izonidit, odonidit, razonidit* i oni (kad se nađu u nizu) izazivaju smijeh jer znače *i svašta i ništa*:

*Ja mogu lajat protiv kaporjunih
priko svih mrginih i puntinih,
ja mogu, bidna šjora Mandina, bružujka,
barabanat, brgvazdat, sudat, tovaretat,
livo i desno se iskokotit,
sve izonidit, odonidit, razonidit
pa se u zadnju od vesejah, pukla baba od zeja,
zahihotat, i sita nacuketat,
načvirat se, natrunbetat, nabunbižat ...*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

³ Ovdje i dalje riječi u Vučetićevim stihovima istaknula je J.V.D.

⁴ *Oniditi*, impf. (pf.?), štogod ćiniti (učiniti?) (*Rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika*, JAZU)

⁵ *Onidit*, v. *odoniditi*, glagol glagola (*Rječnik u zbirci Libro Dubaja Marusa*)

⁶ *Onôndija san ga po glavi* može značiti *udario sam ga*, ali i *pomilovao sam ga po glavi*; *Prestani me onondit* može značiti *prestani me udarati, gurati, udarati, spominjati, nervirati* (*Rječnik trogirskog čakavskog govora*, Geić i Šilović).

⁷ *Sokoluša*, f. čin onanije, punjeta, *Rječnik u zbirci Libro Dubaja Marusa*

U nekom izmišljenom sporu između standarda i čakavskog dijalekta (oko vrsnosti) taj bi se *glagol glagola*, kako ga Vučetić naziva, mogao bi upotrijebiti kao dokaz tvrdnji da je dijalekt poetski jezik *par excellence!* (A da se i ne *izonidi* njegova neprevodivost.)

Leksem *vištica* je višeznačnica i hiperonim, nadređenica je hiponima *čintra*, *štrīnga* i *čōdra*, koje Vučetić (u Rječniku) i tumači leksemom *vještica* te ih upotrebljava u značenju svadljive žene i one koja predosjeća i gata sreću (*da ti dojde na pamet čintrasta teta Tera; pak gatala sriću ki štriga iz orinala i škafe; trejatralo, tenjče, čoro i čorino*).

Mandina je onda bila vištica na ognju
- šta govori? –
pa jadnica, koludrica, udovica, patnica,
šćakunica, sumisica, milosnica, tapunica
pa pomalahno i kurbica

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

U citiranom su kontekstu moguća tri tumačenja leksema *vištica*: svadljiva žena; ona koja predosjeća (i gata) sreću te ona koja ima moć da ljudima nanosi zlo i koja zbog toga biva kažnjena javnim spaljivanjem. Budući da govori o povijesnoj sudbini svih onih, njoj sličnih Mandinā, Vučetić je izabrao upravo *višticu na ognju*. Kad Mandina, i inače sklona dramatziranju i preuveličavanju, ovdje doista pretjera (čega je i sama svjesna: *šta govori?*) i tako tešku kaznu namijeni svadljivoj ženi ili gatari, izazvat će smijeh. Lik *vištica* nastavkom *-ica* dovodi se u tvorbenu i značenjsku vezu s imenicama koje slijede: *jadnica, koludrica, udovica, patnica, šćakunica, sumisica, milosnica, tapunica* i *kurbica*, pa su i sve su te ostale imenice pejorativno obilježene.

U čakavskom jeziku deminutivi *tić, ptić i štīć* (svi tvoreni sufiksom *-ić*) znače mlado ptice i, općenito, manju pticu. Međutim, za razliku od *tića* i *ptića*, leksem *štīć* je polivalentan, pa uz značenje *mlado ptice, mala ptica*, ima i druga značenja. Vučetić bira kontekste u kojima je i to, prvotno značenje moguće, ali je nelogično i smiješno.

U pjesmi *Kobila i bonaca*, promatrači postolari *štīćem* nazivaju *Bravu*:

Kad je doša kun Kotarčevića
postolari vidu tega štīća.

Štīć je upotrijebljen u značenju u kojem se upotrebljava frazeološka sintagma *rijetka ptica*. Njime se izražava Bravina posebnost, ali u pogrdom smislu jer mu promatrači – postolari zavide (Brava je kupio veliku hobotnicu koju, zbog njezine veličine, jedva nosi na kobilu). Imenica *šić* muškog je roda, ali može biti i muškog i ženskog spola, pa i ta spolna neodređenost također doprinosi pejorativnosti. A da se i pjesnikova figura pridružuje toj pejorativnoj ocjeni, pokazuje odabir pokazne zamjenice (*tega štīća*), jer da je htio neutralne promatrače, Vučetić je mogao odabrati osobnu zamjenicu: *njega (štīća)*. Intonacijom se u interpretaciji treba izraziti, ozvučiti taj ironijski komentar (stankom prije sintagme, jačim

intenzitetom i sporijim tempom). Iako to izrugivanje u čitatelju može pobuditi suosjećanje prema Bravi, smijeh će to suosjećanje nadvladati (jer šteta koja se nanosi Bravi time što se govori o njegovoj nespretnosti nije velika). Nadalje, smiješan je i kontrast jer se o Bravi govori kao o *maloj ptici*, iako je Brava nadimak dobio po mnogo većoj životinji (*brav* je jarac, ovan). U pjesmi *Godišće* imenica *štić* upotrijebljena je u drukčijem značenju:

*Vaja stegnut i fintrić
da ti je siguran štić.*

Fintrić je *naprava kojom se povezuje kila ili pak muda*⁸, pa *štić* tu znači muški spolni organ. Sintagmom *siguran štić* izražava se i neka vrsta životne sigurnosti. Humor će *štić* izazvati svojim deminutivnim značenjem i ponovno, spolnom neodređenošću.

Dvosmislenost se u navedenim primjerima polisemije ne provodi do kraja. Iako se uvijek razotkriva rješenje, iako kontekst uvijek upućuje na značenje koje je prihvatljivije, smiješna je mogućnost postojanja dviju interpretacija, odnosno dvaju značenja.

Homonimija

Rijetki su *čisti* kalamburi, tj. igre riječima koje zvuče jednako ili blisko, a imaju različita, dvosmislena značenja.⁹ Humoristični se efekt u sljedećim stihovima postiže samom mogućnošću dvostruke interpretacije:

*Je li za zapominješ kako si kopa
plavicu, zemju pićnu,
mujaru, žakad, črvanj,
bul, kremenal, gnjilu*
(Kuma Mandina u po ovega vika)

Lemu *kremenāl* Vučetić definira riječima: *zemlja u kojoj prevladava sitno kamenje, savurasta zemlja; kriminal, tj. kriminalistički ured. Slaba je zemlja, dakle, kao kriminal*.¹⁰ Dvosmislenost je samo prividna jer je udaljenost značenja *zemlje* i *kriminala* velika i kontekstualno je jasno da je riječ o zemlji, a ne o kriminalu. Ipak, humor izaziva pomisao da je slaba zemlja kao kriminal i da se Šimeto bori protiv kriminala. Može se pretpostaviti (trebalo bi istražiti etimologiju) da je riječ *kremenal*, kao naziv za vrstu slabe, savuraste zemlje, starijega postanja, tj. da *kremenal* u značenju krivičnog djela, djelovanja zločinačkih, društveno-opasnih elemenata, nije mogao nastati baš potpunom fonološkom slučajnošću. Budući da su obje riječi *negativno* određene, moguće je da je došlo do prijenosa značenja.

⁸ Tumačenje iz *Rječnika* u zbirci *Libro Dubaja Marusa*.

⁹ Franc. *calembour* navodno je nastao po imenu njemačkog svećenika Kalamberra koji je vrlo loše govorio francuski (Klaić, 2001).

¹⁰ Tumačenje iz *Rječnika* u zbirci *Libro Dubaja Marusa*. U velolučkom se govoru češće upotrebljava lik *krimināl* (nap.a.).

U zbirci *Libro Dubaja Marusa* (ni u humorističkim, ali ni u ostalim pjesmama) nismo naišli na drugu uporabu riječi *kremenal* (ni *kriminal*). Budući da se ovdje jedini put javlja, Vučetićevo se tumačenje koje donosi u Rječniku odnosi, dakle, baš na ovaj kontekst. Prema tome, Vučetić sâm upućuje na polivalentnost.

Homonimi mogu nastati raspadom višeznačnosti, tzv. homonimizacijom, gubljenjem kohezije među značenjima jedne višeznačnice, ili fonološkom slučajnošću. Često je teško odrediti granicu kad se polisemija raspala i kad je završen proces homonimizacije.¹¹ Natuknicu *cunjer* Vučetić (u Rječniku) definira riječima: *pecivo, mali kruh često u obliku malog čvora, čunja; stožasto ljudsko govno*. Postoji neka vrsta značenjskog preklapanja u tim dvama tumačenjima i može se govoriti o prijenosu značenja po sličnosti, o metaforičkom prijenosu, budući da je oblik izmeta i peciva sličan. Ne može se sa sigurnošću tvrditi da je proces homonimizacije završen i da je riječ o homonimiji.

*I svima, svima, moj Šimeto, sadar su po glavi
niki hoby, niki trandi, niki koktely, banketi,
nike stope, niki rang, niki da reeksporteri
ki **friški cunjeri**, oklopjeni punpjeri.*

(...)

*I ti si uža natezat za državu, za domovinu,
a sadar si i ti iša malo po Matiju na kvasinu.
Suši ti se uje i paver, tututule,
malo mi i ti, Šimeto, vonjaš na **cunjer** iz skule.*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

U citiranom kontekstu moguće je i prvo i drugo tumačenje riječi *cunjer*, a riječi kojima se поблиže određuju ta imenicu ne dokidaju višeznačnost, nego je, štoviše, pojačavaju! Atribut *friški* može se odnositi na pecivo, ali i izmet. *Vonjati* može značiti miris (pa bi se, budući da djeca vole takva peciva, time izrazila Šimetova infantilnost), ali može značiti i smrad (pejorativnost je već izražena i uvredljivom riječju *tututule*). Vučetić je humor stvorio pronasavši kontekst koji je omogućio ostvarenje obaju značenja riječi *cunjer*.

Semantička obilježja leksema *bradata* i *Bradata* nemaju ni jednu dodirnu točku, ali Vučetić ih dovodi u kontekstualnu vezu i time izaziva smijeh:

*Ma san jin rekla pravo i od srca, da mi je
drag Engels i Marx u bradi,
ma da i moj Bog isto bradu ne brije.
Oba su **bradata** kako da su jili pršurata
a trgali babić i pošip od **Bradata**.*

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

¹¹ O homonimizaciji i problemu razgraničavanja polisemije od homonimije, usp. Tafra, 1995: 23-41.

Homofoni¹² *bradāta* i *Bradāta* nastali su fonološkom slučajnošću, ali se s namjerom stvaranja humorističnoga učinka dovode u blizinu. Njihova se semantička obilježja ne preklapaju, u opreci su prema međusobnoj isključivosti (kontekstualno su nezamjenjivi). Homofonski par povezuje dvojicu bradatih s velolučkim lokalitetom Bradatom - poljoprivrednim, vinorodnim poljem. Smijeh izaziva i to što se u bradate ubraja i spomenuti Bog, pa je onda nejasno (i smiješno) na koju se to dvojicu zapravo odnosi sintagma *oba su bradata*? Moguć je dvostruki rasplet: Bog i Marx slični su jer obojica imaju bradu, pa je tom fizičkom sličnošću Mandina *opravdala* odabir (svoga) Boga (a ne Marxa). Smiješna je Mandinina pretpostavka da će oni koji toliko pretjerano obožavaju Marxa i Engelsa da od njih *prave Boga*, uvažiti taj njezin argument. U tom se slučaju, međutim, izruguje fizički izgled obojice: izruguje se Marxova, ali i Božja brada. Moguće je i tumačenje prema kojem se sintagma *oba su bradata* odnosi na Engelsa i Marxa. Podjednako su smiješna oba tumačenja. Asocijativnost i humor stvara se značenjskom igrom: oni koji jedu pršurate, često imaju zabijeljenu bradu (jer se pršurate posipaju šećerom u prahu), ali trganje i jedenje grožđa na Bradatu nema baš nikakve značenjske veze s bradom, osim one zvučne – homofonske, koja će i izazvati smijeh.

Sinonimija

Norma hrvatskoga standardnoga jezika (u stilski neobilježenoj uporabi) prednost daje hrvatskom leksemu pred posuđenicom. U sljedećim stihovima Vučetić niže strane i domaće lekseme, pa sličnu *normu* propisuje i u čakavskom jeziku:

*Pa misto pićićoka da in prilog, cušpajz,
i misto pancete da in slanina, gute rajz,
i misto juhe da in supa, ragu zelenje,
i misto pečenega mesa da in pečenje.
I misto lipe robe da in najlon, trevira,
(vidi se da je propala vira)
i misto pravih dasaka da in lessonit,
i misto taketa da in (ne škanjate) biskvit,
i misto rama da in plastika tamo nika,
i misto hundaća i smeta za gnjoj da in WC
(nima više ni gnjoja ni lutine ni vage)
i misto pršuta da in šunka i šunkerica,
i misto kršćanskoga života i vire žene
samo frulo meso i sve po redu limanje,
šeganje, rašpanje, planjanje...*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

¹² U literaturi nema jedinstvenog mišljenja o tome što su homonimi. Ovdje se uzima da su homonimi riječi iz istog leksičko-gramatičkog razreda koje imaju jednak fonemski i prozodemski sastav i potpuno odvojena značenja te koje se jednako pišu. Dakle, leksemi *bradata* i *Bradata* nisu homonimi jer pripadaju različitim leksičko-gramatičkim razredima (pridjev i imenica) i različito se pišu, ali oni oni su homofoni, jednako se izgovaraju.

U konstrukciji: *misto A da je B*, A i B su sinonimni ili antonimni. A je čakavska riječ (sintagma) ili talijanizam, a B germanizam, tvorničko (zaštićeno) ime ili glagolska imenica. Ako je riječ o sinonimiji, Vučetić verbalni humor stvara ismijavajući B.

A i B su:

pićićok – *cušpajz* (njem. *Zuspeise*)

juha – *supa* (njem. *Suppe*), *ragu* (franc. *ragoût*, jelo od isjeckanog mesa ili ribe i povrća)

panceta (tal. *pancetta*) – *slanina* (mogao je reći *špek*), *gute rajz* (njem. dobra riža)

pršut (tal. *prosciutto*) – *šunka* i *šunkerica* (njem. *Schinken*)

ram (tal. *rame*, bakar) – *plastika* (njem. *Plastik*, grč. *plastikós*: podoban za oblikovanje)

hundać i *smet za gnjoj* – *WC* (engl. *water-closet*)

lipa roba – *najlon* (engl. *nylon*), *trevira* (tvorničko, zaštićeno ime za umjetno vlakno)

prave daske – *lesonit* (*lezonit*, tvorničko, zaštićeno ime za prešanu ploču od drvenih vlakana i umjetne smole)

pečeno meso – *pečenje*

kršćanski život i *vira žene* – *frulo meso* (*usfrulat se* svrš. pokvariti se, ustruliti)¹³

limanje (gl. im. turpijanje¹⁴)

šeganje (*šegat* svrš. pilati, *šegati ženu*¹⁵;

njem. *seigen* piliti; *pren. žarg.* voditi ljubav)

rašpanje (njem. *Raspe* strugati rašpom, turpijati)

planjanje (tal. *piallare* struganje, blanjanje)

Sinonimi su: *pićićok* - *cušpajz*, *juha* - *supa*, *panceta* - *slanina*, *pršut* – *šunka*, *hundać* i *smet za gnjoj* – *WC*, *pečeno meso* – *pečenje* (zapravo je riječ o djelomičnim sinonimima, bliskoiznačnicama). U antonimnom su odnosu: *ram* – *plastika*, *lipa roba* – *najlon*, *prave daske* – *lesonit*, *kršćanski život* i *vira žene* – *frulo meso*, *limanje*, *šeganje*, *rašpanje*, *planjanje*.

A – leksemi nisu samo nosioci osnovnog, denotativnog, neutralnog značenja. Naime, u opreci prema konotativnim značenjima B – leksema koji sadrže negativne, pejorativne semanto-stilističke oznake, A – leksemi dobivaju pozitivne asocijacije. Stoga, bez obzira na sinonimičnost, A i B čine antonimski par. Nesklad stvara jezik, humor je verbalni. U posljednjoj opreci Vučetić moralizira: *kršćanskom životu* i *viri žene* suprotstavlja *frulo meso* i sinonimski niz glagolskih imenica koje znače neku vrstu obrade drveta (turpijanje, piljenje, struganje). Međutim, ne zadržava se samo na denotativnom značenju tih imenica. U Rječniku u zbirci *Libro Dubaja Marusa* Vučetić lemu *šeganje* objašnjava sintagmom *šegati ženu*. Budući da su kao denotati bliskoiznačni, spomenute će se imenice i konotativno poistovjetiti, pa će se u antonimskom paru naći *kršćanski život* i *vira žene* te *spolni čin*, pejorativno i meliorativno. I tim neočekivanim obratom Vučetić stvara humor.

¹³ Prema Vučetićeveu Rječniku u zbirci *Libro Dubaja Marusa*.

¹⁴ Isto

¹⁵ Isto

U štokavskome sustavu prozodijske jedinice razlikuju sadržaje imenica (homografa) *pečēnje* i *pečēnje*. *Pečēnje* je glagolska imenica (od glagola *peći*), a *pečēnje* je *ispečeno meso*. U Vučetićeveu je stihovima riječ o *pečēnju*, ali s obzirom na distribuciju i inventar naglasaka starog, tronaglasnog čakavskog sustava, kojem pripada velolučki govor, tu imenicu treba izgovoriti s akutom: *pečēnje*.¹⁶ Meso pečeno u pećnici - *pečēnje* novina je (u Mandinino doba) i na kulinarskom i na jezičnom (jadranskom) meniju. Dobro je i cijenjeno samo meso pečeno na gradelama (roštilju), dakle *pečeno meso*. Vučetić nije zabilježio naglasak, pa se u naglasnu zbrku lako može uključiti i homograf *pečēnje*, glagolska imenica od glagola *pečiti*, *bečiti se* (*poruga*).¹⁷ U glagolskoj imenici *pečēnje*, koja se rimuje i naglasno je podudarna s imenicom *zelēnje*, skriveni su smijeh i poruga, njome se izražavaju negativne konotacije. Vučetić glagolskim imenicama često pridaje etiketu pejorativnosti.

Mandinin je stav prema pomodarstvu (moralnom i jezičnom) uvijek puristički. Iako nerijetko nije sigurna u značenje riječi, Mandina je svejedno upotrebljava, često iskrivljujući izraz ili gomilajući slična ili ista značenja. Zbog nepoznavanje značenja leksema, u sljedećim primjerima smijeh izazivaju sinonimi:

Šta možeš s tolikin okružnicami

komandami, paragrafima, direktivami ...!

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Direktiva je isto što i *komanda*, riječ je o terminima koji pripadaju političkoj ideologiji. Te izravne naredbe o tome kako treba postupati izdaje viši politički organ nižemu ili pojedinačnicima nižima po hijerarhiji (Anić i dr., 2002). I *okružnice* (službena pisma upućena većem broju ljudi) i *paragrafi* (novi stavci zakonskoga teksta) pripadaju istoj ideologiji i također su naredbodavnog karaktera, pa se može govoriti o četirima bliskoznačnicama.

Posebno je smiješno kad u ključnom trenutku, hvaleći samu sebe, Mandina upotrijebi sinonime:

*Ja san se, moj Šimeto, s **fatigun u rad** uvukla*

i nisan ki luda po vratima tukla.

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Fatiga i *rad* su sinonimi, pa je besmisleno i smiješno značenje sintagme: *s fatigun u rad uvukla*. Riječ *fatiga* je talijanskoga podrijetla (venet. *fatigar*), ali u velolučkom govoru

¹⁶ Prema Moguševim kriterijima (1977) velolučki naglasni sustav pripada prvom tipu čakavske akcentuacije, tzv. starom, tronaglasnom sustavu (s akutom, kratkosilaznim i dugosilaznim naglaskom). Značajka je toga sustava da je akutska intonacija moguća na vokalu u svakom, pa i u završnom slogu riječi. Mjesto naglasaka je slobodno, npr.: *škřt, ún, grě, mđre, zėje, něće, ijě, takó, vapōr, pđtriba, mđnduli, něćemo, dobđta, krejānca, komū go, postolě, učini, reveri*. Budući da su očuvane i prednaglasne i nanaglasne dužine i s obzirom na uporabu nenaglašenih dužina, u toj bi staroj akcentuaciji velolučki govor pripadao tzv. najstarijem tipu. Npr. *glāvā - glāvě, dālā, pōndě, pītā, prigovārā, slāvni, viđi*.

¹⁷ Tako glagol *bečiti* tumači Vučetić u Rječniku u zbirci *Libro Dubaja Marusa*.

njezino strano podrijetlo izvorni govornici ne primjećuju, doživljava se kao čakavska riječ. Izraz *rad* Mandina *osjeća* kao nečakavski, kao novinu, taj izraz za nju nosi neke nove, pomodne oznake. Naslućuje se da je riječ o nekom *finijem* poslu koji, za razliku od *fatige*, ne podrazumijeva trud i muku. Moguće je i da je riječ o neradu, besposličarenju. Bilo da je riječ o besmislici ili o eufemizmu za nerad, smijeh je neizbježan.

Sinonimičnost podrazumijeva semantičko podudaranje riječi i mogućnost upotrebe jedne riječi (sinonima) umjesto druge. Pravi sinonimi bili bi riječi koje se podudaraju i po značenju i po upotrebi. Govoreći o *takozvanim sinonimima* Pranjić citira Barca: *U gramatikama se češće spominju takozvani sinonimi kao riječi istog značenja. Čovjek koji svoj jezik osjeća, ne poznaje sinonima. Već sama upotreba različitih glasova za tobože iste pojmove daje riječima i druge osjećajne nijanse, a prema tome i nešto drugačije značenje* (Barac, *Veličina malenih*; prema: Pranjić, 1986: 204). Budući da se razlikuju po svojoj konotacijskoj, stilističkoj vrijednosti i funkciji u kontekstu, bilo bi, tvrdi Pranjić (...) *pravo nasilje nad tekstem bilo kojim ih nesmotrenim slučajem međusobno pozamjenjivati ili ujednačiti* (Pranjić, 1986: 204). Analizirani Vučetićevi primjeri doista pokazuju da su sinonimski parovi i nizovi samo po svom intelektualnom sadržaju isti, ali da nisu isti po svom ekspresivnom i impresivnom sadržaju.

Tvorba antroponima

Nadimci su prethodnici prezimenâ i nastajali su da bi pripomogli razlikovanju imenjaka. Nakon ustaljenja prezimena (koja su najmlađi dio hrvatske antroponimije) nadimci postaju znak pripadnosti manjoj društvenoj zajednici (npr. selu) i znak prisnosti. Prezime se nasljeđuje, a ime dobiva prije ili odmah nakon rođenja, pa je nadimak jedini dio imenske formule koji može biti povezan sa stvarnim osobinama nositelja. Nadimci govore ne samo o njihovu nositelju, nego i o njihovu davatelju, te čine neslužbeni dio onomastičke formule. Mogu se podijeliti na prave i neprave (Menac-Mihalić, 1993: 57). Pravi su nadimci oni koji se motiviraju vanjskim ili unutrašnjim osobinama nositelja, porijeklom, simpatijama i sl. Nepravi nadimci nastaju tvorbenim procesima od imena ili prezimena ili su motivirani njima. Dakle, prema toj podjeli, nadimcima (nepravim) pripadaju i hipokoristici. U Vučetićevim se dvjema poemama najčešće spominju hipokoristici *Šimeto* i *Mandina*, budući da su u njima oni glavni akteri. I pravi i nepravi nadimci Vučetiću služe u stvaranju humora.

Sufiksom *-ina* u čakavštini se (kao i u hrvatskom standardnom jeziku) tvore augmentativi. Tri su ženska imena u Vučetićevim humorističkim pjesmama tvorena njime: *Franîna*, *Perîna* i *Mandîna*.¹⁸ Prema definiciji, augmentativi su one imenice koje izriču da je uvećano (npr. *lokva – lokvetina*) ili pojačano (npr. *prijatelj – prijateljčina*) ono što znači osnovna riječ (Barić i dr., 1997: 328). *Franînu*, *Perînu* i *Mandînu* nije moguće uvećati, ali se tim sufiksom mogu pojačati njihove osobine. Neda Pintarić tvrdi da je sufiks *-ina* specifičan za hipokoristicičnost i da ga se ne može svrstati ni u umanjnice ni u uvećanice: *U hrvatskom*

¹⁸ Sufiks *-ina* karakterističan je za talijanski jezik

taj sufix označuje snažnost, čvrstoću kao pozitivne čovjekove osobine (Pintarić, 1996: 37). To se može primijeniti i na spomenuta ženska imena u čakavštini. Međutim, i ako ih prihvatimo kao augmentative, svejedno Vučetić imenima *Mandina*, *Perina*, *Franina* izražava meliorativnost,¹⁹ koja se utvrđuje kontekstom, pa možemo provjeriti kontekst Mandine. Čak se šest puta ime Mandina pojavljuje s imenicom kuma (dvaput u naslovima). Imenica *kuma* bitno određuje ime Mandina (ta se apozicija šest puta pojavljuje uz Mandinino ime). Emocionalna asocijacija koju povezujemo s riječju kuma jest bliskost. Kao konotat, kuma ima pozitivno značenje, dakle, također meliorativno. Ipak, treba naglasiti da Mandina nije Šimetova kuma, nego kuma (kumica) njegovoj majci: *Reci mi, zaludi san ti bila materi kumica/ ciloj familiji vašoj prijateljica* (Kuma Mandina u po ovega vika).

Čitatelj uvijek nastoji unutar vlastitog imena izdvojiti razne korijene, sufikse, prefikse. Ako ih odmah prepozna, oni će mu poslužiti kao horizont očekivanja, njima će *predvidjeti* lik. Npr. Mandina sufixom *-ina* upućuje na meliorativnost, a kad kritizirajući pomodnost društva Vučetić upotrijebi ime Dina (izvedenicu imena Mandina), asociirat će nas na neku *novu*, mlađu Mandinu, možda i na njezinu nasljednicu u nekom drukčijem, novom, izmijenjenom vremenu i prostoru.

*Kad su prid muškima rekli šjori Pini,
i Đini i Tini, i Bini, i Dini,
da će onu stvar pravo od plastike učiniti,
sve su rekle "moj stari, mi, mi
ćemo po starinsku i kako smo naučili onidit".*

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Govoreći o trenutačnoj modi i osuđujući je, Vučetić uvodi pet pomodnih ženskih imena. Što ih čini smiješnim? Uglavnom je riječ o izvedenicama od talijanskih imena: *Pina* (od *Giuseppina*), *Dina* (tal. *Gina*, hipokoristik od *Luigia*), *Bina* (izvedenica od *Sabina*). Vučetić odabire kratka, slična, dvosložna ženska imena koja se razlikuju samo u prvom suglasniku, a imaju i isti naglasak (*Pina*, *Đina*, *Tina*, *Bina* i *Dina*).

Hamon govori o *mahnitoj brižljivosti* kojom većina autora pristupa izboru imena ili prezimena likova. Zola je, npr. iskušao nekoliko popisa vlastitih imena, ispitujući uza-stopce eufonije, ritmove, grupe slogova, samoglasničke i suglasničke skupine. Za Spitzera je ime, na neki način, *kategorički imperativ lika*, Lévi – Strauss tvrdi da *vlastito ime čini metaforu osobe*, za Barthesa vlastito ime *mora biti pažljivo ispitano jer je vlastito ime princ označitelja, njegove su konotacije bogate, društvene i simbolične* (prema: Hamon, 1999: 457). U analizi lika mora se voditi računa o toj semiotičkoj pokretljivosti lika (od onomatopeje do alegorije), preko simbola, tipa, personifikacije do alegorije.

¹⁹ U tekstu "Konotacija i njezin status u rječniku" Silić predlaže da se *pozitivne* etikete zamijene etiketom *meliorativno*. *Hipokoristik je gramatički termin i odnosi se na odgovarajući tvorbeni tip, a meliorativno obuhvaća i gramatičko i leksikologijsko, odnosno cjelokupan jezik (u smislu govora)* (Silić, 1993/94: 96). I Šimunović u *Hrvatskim prezimenima* (1995) navodi da je Franina *augmentativno ime meliorativna značenja*.

I Mandina je opterećena nasljeđem svojega imena, *programirana* je njime već od prvog spominjanja, od samih naslova dviju poema. Ime Mandina javlja se čak 15 puta, a najčešće (11 puta) u Mandininu govoru, tj. kad o sebi govori u trećem licu. (Što je inače karakteristično za dječji ali, i za političarski govor.) Govoreći o sebi, Mandina progovara i o nekoj vrsti svoje *sveosobnosti*:

*iz vika u vik **Mandina** do **Mandine***

ki nike duge i nevojne šine

(...)

*Kad bi se sve **Mandine** skupile*

i u Nacijami progovorile

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Samo dvaput, na početku i na kraju *Kume Mandine u po ovega vika* pripovjedač govori o Mandini:

*Jo moj Šimeto, govori mi kuma **Mandina** – lipa,*

šta je ovo danaska od ovega svita

(...)

Zbogun moja od Plitvina vala,

kad san kanta sva si odavala!

*A-a-a, a-a-a! Kuma **Mandina** i barba Šimeto.*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Vučetić u naslovima poema daje i vremensko određenje: *u po ovega vika/u sutoru ovega vika* kojim također određuje perspektivu čitanja. (Riječ je o sredini 20. stoljeća; *sutor* ne označava kraj stoljeća, nego sumrak, pad vrijednosti.) Za razumijevanje teksta važno je uspostavljanje vremenske osi, koja nam omogućuje prepoznavanje određenog društvo u određenom razdoblju. U Vučetićevim poemama provjeravamo poklapanje Mandine i vrednovanog moralnog prostora.

Osobno ime Magdalena (Manda, Mandina, Mandalena) hebrejskog je podrijetla i nastalo je po Mariji Magdaleni, a znači *Marija iz Magdale*, grada u Galileji, pa je to tzv. etničko ime, poput Jadranka, Zagorka, Prigorka (Šimunović: 1995). Marija Magdalena, prvotno velika grešnica, a onda iskrena pokajnica, slika je i prilika pokore u kršćanskoj umjetnosti. Prikazuje se na dva načina: prije obraćenja raskošno odjevena, puna dragulja i s rukavicama, a pošto se odrekla taštine ovoga svijeta, plašt i dragulje zamjenjuje tek priprostim ogrtačem te se često prikazuje i gola (Hall, 1991: 195). Osuđujući novo, grešno vrijeme, Mandina se u *Kumi Mandini u po ovega vika* pokušava predstaviti kao prava Magdalenina nasljednica. Ipak, pokazat će se da je Vučetićevo Mandina odabrala suprotan put: od pokajnice do grešnice. Time parodira, iznevjeruje idealističnu sliku o svetici čije ime nosi. Svjesna je toga i pokušava se opravdati, objasniti motiviranost svojih postupaka. To

je *popravljanje* slike o sebi (zapravo loše slike o Mariji Magdaleni) dobra podloga za stvaranje humora. I kad retroaktivno, na posljednjoj stranici teksta, čitatelj bude provjeravao je li Mandina ispunila horizont očekivanja vezan uz lik Marije Magdalene, zaključit će da je riječ o prijeveri (od strane autora). Mandina ismijava kler, pa je to prevareno očekivanje postaje izvorom smijeha. Npr. *Dun Pavle* je smiješan jer je debeo (*Je li se spominješ, movi se, onega dun Pavla s visokin tacima,/s otečenin vratun i s lipo pritilin tripama?*), a kler je čest i u usporedbama vezanim uz pretjerivanje u hrani (*koliko su izili, ki fratri bili; i na dobre bokune ki biskupi vični*).

I ime Šimeto (kao i Mandina) hebrejskog je podrijetla. *Šimon* deminutiv je od imena *Šemuel*, a znači: *Bog je čuo, uslišao*.²⁰ To se ime u poemama pojavljuje čak 33 puta (uvijek u vokativu). Koliko je *Šimeto* opterećen nasljeđem svojega imena? Povežemo li značenje imena *Šimon* s likom (*barbe*) Šimeta, morat ćemo se nasmijati jer Šimeto u poemama ne progovora niti riječi! Tvrđnja *Bog je čuo, uslišao* može se dvostruko protumačiti. Ozbiljno tumačenje (ali ne i tragično, budući da antonimski par čine smiješno i ozbiljno, a ne smiješno i tragično) podrazumijevalo bi da je Šimetovu šutnju Bog ipak i čuo i razumio (kad već mi, čitatelji, nismo). U drugoj bi se, smiješnoj interpretaciji, moglo razumjeti da je Bog čuo i uslišao onoga tko je i govorio – pričljivu *Mandinu*. I ne samo to: Šime je čest hipokoristik od imena Šimun, a i Vučetić je Šime, pa se u Šimetu može tražiti i figura autora.

Vučetić nadimke stvara uobičajenim tvorbenim postupcima, pa je njihove elemente moguće prepoznati i prevesti. Riječ je o tzv. etimološkoj transparentnosti. Transparentnošću nadimaka izaziva se smijeh:

*Pametni su bili ki kunpiri **Belija, Pegula,***

Gratakaza, Piknja, Pešnje i Fregula!

Svi su bili stavno nastojični

i na dobre bokune ki biskupi vični.

Svi ležu u Svetega Roka, nauznač i zboka,

svi mirni, svi mudri i svi brez plućah

i brez riči i brez handuča.

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Belial je na hebrejskom davao, vrag, zao duh (Klaić, 2001), a poznata je i poslovice: *Ne zna balija što je Zdrava Marija* (Nazor, 1984). *Pegulan* je onaj koji ima pegulu, smolu, koga prati nesreća, koji nema sreće, koji je pehist, a *gratakaza* je kuhinjsko pomagalo sa sitnim ostrim rubovima za usitnjavanje, ribež, tal. *grattare* (Klaić, 2001). *Pešnje* su usne, a *piknja* je mala okrugla pjega, mrlja u obliku točke, odnosno nešto vrlo sitno. Slično značenje nosi nadimak *Frêgula*: komadić, malo, mrvica (Geić i Šilović, 1994). Pejorativnim sinonimijskim nizom stvara se verbalni humor: *Vrag, Pehist, Ribež* i (dvije) *Mrvice* imenuju slične likove, sve negativno konotirane. I imena ostalih pokojnika su stilogena:

²⁰ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 1985.

*Ja virujin, to mi duše iz Prigatorija govoru,
da ti dojde na pamet čintrasta teta Tera,
cekini i kapot zeleni pokojnega Pera.
Pa i Antulica što su ga jidili s maškami
i kuma Pinjata šta je gucala kriše s pajkami.
Je li da je Frankaču sa svojin govorun
lipo prati svece i kiti bandire lovorun?!
Je li da je teta Tera, kundurica, tanburica,
bila vesela ženica, namušćana saphunica?
I Marin Pistej, šta su mu sedlali ženicu,
bi je ki šjor Punjeta, kad je ji žutinicu,
hobotnicu, kokošicu, žuvicu, krvaricu
o Svima Svetima...*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Teta Tera je (bila) čintrasta, kundurica, tanburica, vesela ženica, namušćana saphunica. Sve imenice kojima se Tera opisuje tvorene su sufiksom *-ica*. (*Teta* i *Tera* poistovjećuju se i homofonijom i ritmičnošću; dvosložne su riječi, troheji.)

Ante je uobičajeni hipokoristik imena *Antun*, a *Antulica* je tvoren kao *Nikolica* i obilježen je nekom pretjeranom umilnošću, gotovo bi se moglo reći da je puerilan. Pueritivi su jezično neekonomični jer se iskazuju proširivanjem, gomilanjem sufikasa (Pintarić, 2002: 182). Može se pretpostaviti da je riječ o nekom koga su djeca ljutila (možda su ga i ona tako nazvala), a za takve kao što je četverosložni *Antulica* obično se kaže da su i sami djetinjasti i smiješni.

Baš kako joj i ime govori, *Pinjata*, žudi, čezne za nečim (*pinja*). Smijeh izaziva njezino pohlepno gutanje trešanja (*kriši*) s košticama (*pajkami*). A s košticama će se na fonostilištikoj razini i identificirati: *pinjata – pajkami*. To glasovno (*p, i, a*) i ritmičko (daktili) poistovjećivanje zapravo odražava sadržajno poistovjećivanje.

Ime *Frankaču* dovodi se u vezu s glagolom *frankāt*, isprazniti (Geić i Šilović, 1994).²¹ *Marin Pistej* dobio je nadimak po fitonimu: *pistej* je isto što i *pistelj*, zool. trp, morski organizam duguljasta, savitljiva tijela, živi na morskom dnu; morski krstavac. Pejorativnost se postiže ozvučenjem – skladnim jamskim i amfibrahičkim sintagmatskim vezama: *Marin Pistěj i sedlali ženicu*. (U ovom je kontekstu deminutiv *ženica* upotrijebljen u pejorativnom značenju.) Upjesmljeno i poetizirano, to je varanje proizvelo verbalni humor. Vučetić imenom stvara priču. Priča o *Marinu Pisteju* nastaviti će se usporedbom: *Marin Pistej*

*bi je ki šjor Punjeta, kad je ji žutinicu,
hobotnicu, kokošicu, žuvicu, krvaricu*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

²¹ Izgovara se [frankačū] i bilo bi dosljednije da je Vučetić nazaliziranost vokala *u* zapisao onako kako ju je inače zapisivao, grafemom *n*, npr. u riječi *govorun* (I jd.).

Poistovjećivanjem *Marina Pisteja i Punjete* (riječju *punjeta* Vučetić tumači natuknicu *sokolūša*)²², razotkriva se novi sadržaj: *Marina Pisteja* ne treba žaliti zbog toga što ga *ženica* vara, ta i on je promiskuitetan. Sinonimija *ženica* i *hrane* ostvarena je i na tvorbenoj razini: sve su imenice ženskog roda i tvorene su sufiksom *-ica*: *ženica*, *žutonica*, *hobotnica*, *kokošica*, *žuvica*, *krvavica*. Sve su te imenice pejorativni nazivi za ženu. Međutim, ni *Marin Pistej* (tj. *Punjeta*) nije baš svetac jer uživa (tjelesno) onda kad nikako ne bi smio – o *Svima Svetima*.

Među pokojnima treba spomenuti i *pokojnega Šrapnelka*:

*Ispovidi štogodir na macolu baramenko,
kurijozno ki pokojan Šrapnelko.*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Ova izvedenica od imenice *šrapnel* sa sufiksom *-ko* ima humorističan učinak. *Šrapnel* je eksplozivna artiljerijska granata ponajviše za gađanje živih ciljeva. Ime je dobila po engleskom generalu H. Shrapnelu koji ju je prvi upotrijebio (Anić i dr. 2002). To ime odlično objašnjava pojam znatizelje (*kurijoznosti*), a humor se na fonostilističkoj razini pojačava i rimom: *Šrapnelko – baramenko*.

Svoje stajalište o oblikovanju likova (tipova, *tipusa*, *kanpjuna*, kako ih sam naziva), Vučetić iznosi u recenziji književno – kritičkih članaka N. A. Dobroljubova. Vučetić se slaže s Dobroljubovim pogledima na književnost te tvrdi da se kroz nju otkrivaju važne crte stvarnosti, budući da stvara tipične likove. Stvoriti tip, tj. karakter, znači riješiti osnovni zadatak umjetničkoga stvaranja jer je tip slika čovjeka, odraz bitnih društvenih crta, *u njemu se izražava karakter koji prevladava u društvu*. Tipom se izražava ideja koja je oblikovana u umjetničkom djelu po određenom ljudskom mjerilu, a mjerilo je *širina pogleda, vjernost stvarnosti i istinitost* (Vučetić, 1949: 485-489). Ipak, Vučetić ističe da se, bez obzira na oduševljenje duhom partija i klasa, poezija *uzdizala do čisto čovječanskog stanovišta, koje je nadmašivalo posebne interese pojedinih krugova i pojedinih ličnosti*. Ta je misao, tvrdi Vučetić, od velike važnosti u znanosti o umjetnosti (Isto: 489).

I doista su Vučetićevo likovi odraz društvenih prilika. U poemama su posebno razrađeni Šimeto i Mandina, ali i ostali likovi pripadaju galeriji tipova. U oblikovanju karaktera, ljudskih slika, kako ih Vučetić naziva, posegnuo je u onomastički sloj. I nije samo uzimao ono što je našao, već je i stvarao novo. Nadimcima: Belija, Gratakaza, Pegula, Piknja, Pešnje, Fregula i dr. okarakterizirao je prevladavajuće karaktere u tadašnjem društvu (i postigao time i vjernost i istinitost). A da se poezija može uzdići do općeljudskog stajališta koje nadmašuje pojedinačne interese, pokazao je omnipersonalnošću glavnog lika (tipa) – Mandine. Njezin glas izriče društvenu kritiku i u poemi *Nada raskrižja* (u zbirci *Pjesni razlike*): *Komunisti stisnuše zube, /zašutješe kao filozofi, /zamisliše se složno (kao u stroju) /te ni da maknu, ni da pisnu/ kao da čekaju zalutalog čovjeka/ da se javi pod krošnju lipe/*

²² Vučetićevo Rječnik u zbirci *Libro Dubaja Marusa*.

pojubi prag doma na povratku. /"A pogledajte redom, gdje su vam limuzine,/di su vam riči", javi se glas šjore Mandine,/koja na vratima kuhinje od starosti klima,/zbila je uz oganj vječna zima (Vučetić, 1976: 265). Nema humora u tim stihovima, ali Mandinina je riječ živa, progovara svojim autentičnim, čakavskim govorom (*di su vam riči*) i ponovno je u istom *dekoru* – u kuhinji. U parafrazi *Molitve vjernika* još će se jednom pojaviti: *O dragi družo Prašina, moli za nas./O cvijete na putu, moli za nas./O čeličano ozbiljnosti, moli za nas./O Astronauti vremena, molite za nas./Razbudit će se u kuhinji šjora Mandina* (Vučetić, 1976: 270). I tu je Mandina, kao i u čakavskim poemama, u humoru, u kuhinji, moćna u svojoj starosti i sveprisutna, ona koja sve nadgleda i svemu odolijeva. A da je humor od velike važnosti ne samo za Mandinu, nego i za sve ljude, Vučetić izreći će u stihovima:

*Vrime rane i zlikovce čisti i mete,
glave ki balote, ko stari postoli lete.
Narod ne nestaje, narod se ne vara,
narod se smije nad kasilun vladara.*

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Još će jednom, još sveobuhvatnije (subjekt nije više narod, nego čovjek) u završnim stihovima ove poeme, izreći istu misao:

*Čovik je jači od svih brimena,
čovik se smije nad kasilun vrimena.*

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Kasil vrimena i *kasil vladara* sinonimi su za prošlost,²³ a humor je način prevladavanja životnih neprilika i otvara prostor za bolju budućnost.

Pejorativne riječi

U stvaranju humora važnu ulogu ima i konotativno značenje leksema. Ekspresivne, emotivne, afektivne ili semantičko-stilističke oznake (asocijacije) mogu biti pozitivne i negativne. Ponekad, međutim, Vučetić iznevjeruje općeprihvaćene, podružljive asocijacije (zajedničke većini govornika) i humor izaziva stvaranjem novog, individualnog konotativnog značenja. Kvintilijan u *Obrazovanju govornika* govori o tzv. nepristojnim riječima: *Gotovo za svaku, naime, riječ ima mjesta u govoru, osim za nekoliko nedovoljno pristojnih. Jampski su, doduše, pisci i stari komičari često hvaljeni i zbog takvih, no nama je dovoljno držati se našeg zanata* (prema: Beker, 1997: 116). Kvintilijan je, osim govorničkoga naputka, iznio informaciju o tome da su i stari komičari upotrebljavali takve riječi i njima nasmiijavali te zbog njih bili hvaljeni.

Vulgarizmi su riječi s *najnegativnijim* značenjem. U definicijama vulgarizma stoji da je to nepristojna ili prostačka riječ koja vrijeđa čistoću dikcije; niži oblik kolokvijalizma,

²³ *Kasil* je lijes, mrtvački sanduk, škrinja (Klaić, 2001).

da se njome osoba koja je upotrebljava pokazuje neuglađenom, nepristojnom, neodgojenom. Silić tvrdi da je to zato što se vulgarnosti pristupa polazeći od denotata (stvari) a ne od designata (riječi), tj. da se nepristojnima smatraju stvari, pa onda i riječi koje se na te stvari odnose. Tvrdi da je vulgarnost, kao i svaka druga verbalna konotacija *stvar odnosa značenja prema značenju (riječi prema riječi)*, a ne stvar odnosa prema stvari prema značenju (riječi). U tom smislu vulgarnost smatramo neleksikologijskim (nejezičnim) pojmom, pa je pridružujemo leksikologijskim (jezičnim) pojmovima pejorativnosti ili deprecijativnosti. Mi bismo, drugim riječima, vulgarne riječi radije etiketirali kao pejorativne ili deprecijativne (jer one to u biti i jesu) (Silić, 1993/94: 99).

U Vučetićevim humorističkim stihovima može se pronaći mnogo pejorativnih riječi:

*Racva se kozi črjeni **fiščok**.*

(Zdruc proćulića)

*svi u gospoščiju, **kurbaščinu**, ki pasi u punpine,
sve za **guzice**, za košete, za sisetine,
za **cule i culine**.*

*Nima više sokoluše ki na grmju grmuše,
dohodi mi poč na greb pokojne Franîñe.*

(...)

*Ala udri jedni u ričetine, ki u **kurbetine**,
a drugi u mehanizan, komunizan,
treći paka, Šimeto moj, nesrićni, u striptizanje
i u niko **grupno culinanje**.*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

*pa dobokun **jaja i culini**
činiće se od plastike,
da sviraš na ure i jašeš dovike
ki sonadur, providur, pravi **kurbadur**.*

(...)

*Svak bi **jeba** kad bi lega!*

(...)

*Ne jednoj bandi čujin samo analiza, analiza
ki na drugoj **guzica** i kriza.*

(...)

*pa pomalahno i **kurbica***

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

*Reste trbuh
restu sise*

udaću se

***jebe** mi se*

(...)

Luška na glavi ti čuška

*a na **guzi** vrnut*

*da ne možeš **prdnut***

(Godišće)

Nisu ni smiješni ni vulgarni designati: *spolovilo koze, stražnjica, nevjerna žena, nevjeran muškarac, ženski i muški spolni organ, spolni čin*, nego emocionalne asocijacije povezane s riječima: *fišćok, guzica, kurba, kurbadur, cula, culin, sokoluša, culinanje*. Nije negativna ni smiješna intelektualna, racionalna komponenta, ona koja se odnosi na designat, nego je negativna i smiješna konotacija, emocionalna komponenta povezana s nekom riječju i njezinim značenjem.

Humoristični učinak imaju i neke druge pejorativne riječi koje ne pripadaju tzv. vulgarizmima. U sljedećem je primjeru deminutiv *gudice* upotrijebljen u pejorativnom značenju:

Pak oni šesni, šesni, jadno šesni naši meštri,

*oni ki čiste **gudice** podebje, pritile meštrije*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Iznenaduje nas atribut *čiste*, budući da je antoniman onome kojim se *gude* obično opisuju (*prljave, šporke*). Međutim, deminutiv i pridjev još će pojačati pejorativnost, izazivajući pritom smijeh. Trostrukim se isticanjem čistoće i urednosti (*šesnosti*) pretjeruje i izrazno i sadržajno, a pretjeruje se i sinonimskim parom: *podebje – pritile*. I upotreba roda imenice ima stilistički i humoristički učinak: u prvom je stihu riječ o meštrima (muškog roda i spola), a u drugom stihu zbog *gudica* (koje su ženskog roda i ženskog, tj. ženkinog spola) *oni* mijenjaju rod (spol ipak ne) u ženski, pa više nisu *meštri*, nego su *meštrije*. Konotativno je značenje vezano uz *gudu* pejorativno. I Vučetić u svom Rječniku navodi takvo značenje: *krmača, svinja žena a i svako čeljade*.²⁴ U značenju pejorativa: neuredna, prljava čovjeka ili čovjeka slaba karaktera, ta imenica upotrijebljena je u primjerima:

sloni su pravi, guci šporki, kokodrili

(...)

Svi sladurci kako Turci,

svi po redu diventaju guci;

(...)

Niki su već canguli a niki ki guci u blitvi.

(Kuma Mandina u po ovega vika)

²⁴ Tumačenje u Vučetićevo Rječniku u zbirci *Libro Dubaja Marusa*.

Ipak, riječ *guda* u Vučetićeveim stihovima nije uskraćena ni za svoje denotativno značenje. *Guda* znači životinju (svinju) u stihovima: *i hroču jin s handuča gudini; dojde hora svakemu gudinu; Sveti Toma ubij gudu doma; Ako drugi goji kokoši, kuneje i gudine.*

Konotacija je dopunsko značenje (uz nju mora postojati i designacija) i o njoj se može govoriti samo ako postoje dva ili više značenja. Pejorativnost imenice *partijaš* utvrđuje se u sljedećim stihovima:

ja san za partijaše, za srpe i koraće,

(Kuma Mandina u po ovega vika)

i popi i cipli od porta i partijaši

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Partijac je *osoba koja priznaje program i statut partije (Komunističke partije), radi u jednoj od njenih organizacija, podčinjava se odlukama partije i plaća članarinu* (Klaić, 2001). Sufiksi *-aš* i *-ac* označuju pripadnika, člana, sudionika, pristašu, suradnika, sljedbenika, ali sufiks *-aš* ima i dodatno, pejorativno obilježje.²⁵ Imenica *partijaš* znači isto što i *partijac*, ali ima veću stilsku vrijednost jer nosi i dodatno, prezrivo značenje. *Partijaši*, pripadnici Komunističke partije, *pate od bolesti* i igraju se tom svojom *profesijom*. Isto, prezrivo značenje ima i izvedenica *autonomaš*, koja ne znači samo onoga koji se bori za autonomiju, nego je to povijesni naziv za protivnike sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom.

Verbalni humor na tvorbenoj će se razini postići i sufiksom *-acija*:

Ondar jin je bila udrila u glavu revolucija

a sadar niki standardi, federacija,

vikun ništo na ACIJA kako zafrkancija,

zbižigancija, papancija, nacionalizacija.

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Kao drugi dio riječi *-acija* (lat. *-atio*) označava tvorbu glagolskih apstrakata, npr. *publicirati – publikacija*. Ovdje su, međutim, samo *federacija* i *nacionalizacija* na *-acija*, a *zafrkancija*, *zbižigancija* i *papancija* radne su (glagolske) imenice tvorene sufiksom *-ancija*. Neutralno značenje imaju izvedenice od stranih osnova, npr. *rezonancija*, *tolerancija* (Anić i sur. 2002: XVI). Ovdje su osnove: *zafrkavati*, *papati* (koji se u upotrebljava u tepanju ili obraćanju djeci), *zbižigavati* (preturati, prekapati, čeprkati) i značenje je tih imenica podrugljivo, služe za izražavanje državno-političke kritike, kritike socijalističkog društva. Mandinina *tvorbena podvala* poistovjetit će: *federaciju*, *nacionalizaciju* (a i *revoluciju*) sa *zafrkancijom*, *zbižigancijom* i *papancijom*.

²⁵ Sufiksom *-aš* tvore se imenice koje označuju bolesnike: *čiraš*, *šćeraš*, *tlakaši*, ali i imenice koje označuju sportaše: *košarkaš*, *rukmetaš*, *nogometas*, te one koje označuju mušku osobu koja se bavi nekim poslovima kao igrom, iz rasonode: *pokeraš*, *daksaš* i i sl. O stilskoj vrijednosti izvedenica sa sufiksom *-aš* koje označuju mušku osobu usp. Babić, 1991: 124.

I nastaviti će proizvoditi humoristični efekt sufiksima:

*Ala udri jedni u ričetine, ki u kurbetine,
a drugi u mehanizan, komunizan,
treći paka, Šimeto moj, nesrićni, u striptizanje
i u niko grupno culinanje.*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Sufiksima *-ine, -izam* i *-anje* poistovjećuju se: *ričetine* i *kurbetine*; *mehanizam* i *komunizam*;

striptizanje i *culinanje*. Sve glagolske imenice tvorene infinitivnom osnovom i sufiksom (*j*)*anje* pejorativno su obilježene (kao i prije spomenuta imenica *pečenje*) te često izazivaju smijeh:

*škakjanje, strlucanje,
gungulanje, strcanje, deranje,
ono tunbulavanje, frašketanje, ženbanje,
ono tresketanje, vihoranje, jahanje i trunbetanje*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

*Forca ugajanje, forca mučanje
da ne bude gore sranje.*

(...)

*samo frulo meso i sve po redu limanje,
šeganje, rašpanje, planjanje...*

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Tvorbene inovacije

Prilog *nāzbīd* Vučetić upotrebljava u značenju *zbilja, doista, uistinu, zaista*:

*Vajalo bi jih, nazbid, nalit saplunače
I, nazbid, hm, hm, hm,/ti tu ništo hmučeš
(nazbid ću ti odmah dreto reć):*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Međutim, u sljedećem primjeru prefiks *naga-* pojačava značenje priloga:

činu mi se, naganazbid, pulitićni, sveti socijalisti

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Smiješan je lik *naganazbid* jer je značenje prefiksa neprozirno.²⁶ Smiješan je i zato što ipak pogađamo o čemu je riječ: neologizam *naganazbid* superlativ je priloga *nazbid*.

²⁶ U Rječniku Vučetić navodi samo prilog *nāzbīd*.

Prilozi koji izriču količinu ili način (i neki koji znače mjesto i vrijeme) mogu izricati manju ili veću količinu, manju ili veću jačinu, malo manju ili veću razliku u vremenu i prostoru. Ovdje, međutim, nije riječ o takvoj vrsti priloga. Prilogom *naganazbid* izriče se dojam o onome o čemu se govori, u funkciji je modalne riječi i ne odnosi se ni na glagol ni na pridjev, niti ih određuje, već se odnosi na smisao cijele rečenice. Taj stih Mandina izriče na samom početku prve poeme, nakon čuđenja izraženog stihovima:

*šta je ovo danaska od ovega svita,
od ovih okolo mene, dreto ti govorin, muškardinih,
pasakličih, mangucih, gvastapânih, kapitanih,
od svih ovih kaporjunih žestokih ki šijuni!*
(Kuma Mandina u po ovega vika)

Kulminacija čuđenja tek slijedi:

*Čuješ li me, sapela ih Gospa, činu mi se veli
velikani, spametni, zdrili (a i jesu pritili),
činu mi se, **naganazbid**, pulitični, sveti socijalisti.*
(Kuma Mandina u po ovega vika)

Dakle, prilogom *naganazbid* komentira već rečeno, potvrđuje i pojačava vlastite riječi, i najavljuje oksimoron *sveti socijalisti*. Prvotni apsurd i šok zbog logičke isključivosti, čini taj izraz jačim, afektivnijim. Neologizam *naganazbid* poništava riječi *činu mi se*, pa bi se i tu moglo govoriti o nekoj vrsti oksimoronske veze. Naime, izrazom *činu mi se* izražava se nesigurnost, a riječju *naganazbid* modificira se to značenje nesigurnosti. Mandina uvjerava Šimeta da je doista tako (kako ona kaže), da je njezina tvrdnja točna, da se *oni* pretvaraju da su *sveti socijalisti* i da zbog toga zaslužuju osudu (već izrečenu pejorativnim imenicama, ali i onu koja će tek uslijediti).

Prilog *baramenko* tvoren je od riječi *bar* i navezaka: *-a, -men* i *-ko*.²⁷

*Ispovidi štogodir na macolu **baramenko**,
kurijozno ki pokojan Šrapnelko.*
(Kuma Mandina u po ovega vika)

Navesci znâčē. Gomilanje glasovnih dodataka ima stilistički i humoristički učinak. U govornoj interpretaciji poistovjetit će se sve četverosložne govorne riječi (kojima je i mjesto naglaska isto): *ispovîdi, na macôlu, baramēnko, kurijôzno*.

²⁷ Razlikujući priloge *bar – barem, kad – kada, sad – sada, gdje – gdje, kad – kadno, tek – tekar*; Babić napominje da nije riječ o sufiksu, nego o navešku, glasovnom dodatku bez posebnoga značenja. (Babić, 1991: 516). U Rječniku je Vučetić zabilježio samo lik *barenko*.

Zanimljiva je i tvorba komparativa pridjeva *pametan*. Uz uobičajenu tvorbu nastavkom *-ijī* (*mislin da san od čovičanstva pametnija*), Vučetić i dodavanjem prefiksa izriče posjedovanje osobine pameti (u ovom slučaju pameti mačka Pucina) u većoj mjeri, izizavajući tom novotvorbom smijeh:

*Bi je boji, spametniji,
pravo, nego prin;
kad se jehne boje posli
čuva se bulin.*

(Pisma o Pucinu)

Tim nepotrebnim pojačavanjem (mačkove pameti) izražava se suprotno: proizvodi se humoristični učinak i izražava sumnja u njegovu pamet. Taj se podsmijeh treba izraziti, tj. ozvučiti govornim vrednotama: rečeničnim naglaskom i visokim tonom.

Prefiksom *s-* Vučetić pojačava i značenje pozitivna:

*velikani, spametni, zdrili (a i jesu pritili),
Svak da je spametan, pridika*

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

U hrvatskom se standardnom jeziku prefiksom *s-* tvore (riječ je o prefiksarno-sufiksaloj tvorbi) pridjevi s imeničkim osnovama gdje imenica označuje žensko biće (životinju ili osobu), a složenica znači da je to biće noseće, npr. *skožna, smacna, sprasna*.²⁸ Budući da su i u čakavskom jeziku opisni pridjevi s prefiksom *s-* rijetki (za životinju se kaže da je *skotna*, a za ženu da je *noseća*), pridjev *spametan* izrazito je stilski markiran. U navedenim je primjerima njime izražena pejorativnost, prefiksom je izražena sumnja u njihovu pamet. Oni misle da su pametni, prepametni, a zapravo su – glupi.

Imenice tvorene sufiksom *-ancija* negativno su obilježene. Zbog prefiksa *s-* pejorativnost (i humor) najjače su izraženi imenicom *zbižigancija*:

*vikun ništo na ACIJA kako zafrkancija,
zbižigancija, papancija, nacionalizacija.*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Bižigāt znači *preturati, prekapati, čeprkati*, a *zbižigat* bi značilo potpuno izvršenje te radnje (svršeni vid glagola *bižigat*). *Zbižigancija*, dakle, podrazumijeva da je sve već *pretureno, prekopano, iščeprkano*.

²⁸ Upotrebe takvih pridjeva u književnom su jeziku rijetke (za životinju se kaže da je *skotna*, a za ženu da je *trudna, u drugom stanju*). Osim tih pridjeva, samo je još opisni pridjev *zdušan* tvoren prefiksom *s-*. Usp. Babić, 1991: 426.

Frazeologija

Frazeološka jedinica – frazem smislena je i izgovorna cjelina. To je veza riječi koja se ne stvara u govornom procesu, nego se upotrebom ustalila i reproducira se u gotovom obliku te se kao takva uklapa u razne tekstove i situacije. Budući da je semantički uvjet takve veze da bar kod jedne sastavnice mora doći do značenjske preobrazbe, ukupno se značenje frazema ne izvodi iz doslovnoga zbroja značenja njegovih sastavnica. Iako su frazemi neraščlanjivi, tj. predstavljaju kompaktnu, nedjeljivu cjelinu i odupiru se bilo kakvoj sintagmatskoj modifikaciji, njihova neraščlanjivost ne znači da su frazemske sastavnice nezamjenjive. Mnoštvo je primjera tzv. frazema varijantnog tipa ili frazeoloških varijanti, a varijantama se osobito ističu frazemi poredbenoga tipa. Govori se često i o specifičnim ulogama frazema koje se povezuju s pripadnošću određenim stilovima: emocionalnost, nacionalni karakter, neprevodivost i dr. Postoji, međutim, razilaženje oko opsega frazema. Neki frazeolozi smatraju da frazemi u svom sastavu moraju imati najmanje dvije punoznačne (autosemantične) riječi, pa fonetsku riječ ne smatraju frazemom.²⁹

Mnogi su se frazemi razvili iz metafora, ali se metafore, za razliku od frazema, ne reproduciraju, nego nastaju u govornom procesu. Svaki je frazem bio jednom po svojoj strukturi slobodna veza riječi, ali su s vremenom te riječi dobile novo, često preneseno značenje. Riječi koje se rabe kao frazemi izišle su iz svoga značenjskog polja. Verbalni humor iskoristit će upravo tu *dvostrukost* frazema jer se komični efekt često postiže razotkrivanjem, *budjenjem* doslovnog značenja frazema. Da bi se smijeh mogao proizvesti, potrebno je pronaći kontekst u kojem će i doslovno i preneseno značenje biti podjednako moguće. Humor se stvara i frazeološkim modifikacijama, frazeološkim igrama. Jezične su jedinice polivalentne, prema određenim se pravilima mogu povezivati s velikim brojem drugih jezičnih jedinica. U pjesništvu se (kao i u verbalnom humoru) ograničenja u tim povezivanjima često narušavaju. Vučetić u sintagme unosi inovacijske elemente. Mnoge Vučetićeve sintagme svojoj strukturom podsjećaju na frazeme, a često je prisutna i asocijativna veza s frazemom kojem pripada jedna od komponenata. Izvorni govornik frazeološki izraz može parafrazirati u hipotetično neograničenoj količini mogućnosti, pa će i to Vučetić iskoristiti za postizanje stilističko-humorističkog učinka. Inovativni zahvati rezultiraju dvosmislenošću, a dvosmislenost – humorom. S obzirom na strukturu, proučavat će se tri oblika frazema: frazem kao fonetska riječ, frazem sintagma i frazem rečenica.

Frazem kao fonetska riječ

Frazem kao fonetska riječ sastoji se od jedne autosemantične i jedne sinsemantične riječi, koje zajedno tvore naglasnu cjelinu. Najčešća je veza prijedloga i imenice i u takvim se ustaljenim izričajima struktura ne može razbijati umetanjem drugih riječi (za razliku od izraza npr. *pod utjecajem – pod utjecajem alkohola ili pod njegovim jakim utjecajem*).

²⁹ Matešić u *Frazeološkom rječniku* ne obrađuje frazeme kao fonetske riječi (Usp. Matešić, 1982: IV, Predgovor). Međutim, u svom *Hrvatsko – njemačkom rječniku* uvrštava ih u širu frazeologiju i kao takve ih obrađuje. Menac i Menac – Mihalić također proučavaju takav tip frazema. (Usp. Menac i Menac-Mihalić, 1998.)

kroz brk = tiho, da se jedva čuje (*kroz brk samo iznebruta peta:*)

u čudu = iznenađeno (*i živ se u čudu stresa*)

brez glave = smušeno, izgubljeno, izvan sebe

(*Od tovara brez glave, Gospe mi, san gori.*)

bit komu po glavi = **razmišljati** (*I svima, svima, moj Šimeto, sadar su po glavi*)

od jida = ljutito (*u neveri bi od jida / Samo diga rep.*)

brez krejance = bez obzirnosti, ne vodeći računa (*Kako igramo tanac brez krejance*)

brez loja = siromašan (*Ja san iz donjeg sloja brez loja*)

na macolu = djelomično, površno (*ispovidi štogodir i na macolu baramenko*)

u neveri = u neugodno vrijeme, u zao čas (*u neveri bi od jida / samo diga rep*)

bit u plaču = plakati, tugovati (*od sumpora san u noći u plaču*)

na pošapaj = tiho, šapćući

(*I sve tako do sutra/ na pošapaj na pošapaj; kako ti na pošapaj staro vrime spominjin*)

poć u prc / u prdec = propasti (*čihora u prc ki luntre; Ako se gre u desno, u prdec ki zec*)

u priši = učiniti što na brzinu (*Ništa s jidun i u priši*)

poć na ribe = ribariti (*pustite me poć na ribe do Projizda*)

kroz ričetine = govoriti besmislice (*na ure učin kako ću govorit / i kroz ričetine jude morit*)

brez riči = šutke (*šta si se inkanta/ i tu brez riči inpjata*)

brez skula = neobrazovan, neškoloan (*ja san brez skula i sve te ohoješći*)

u stajunu = u pravoj prilici, u pogodno vrijeme (*jun ti jubi u stajunu*)

po starinsku = na starinski način

(*sve su rekle "moj stari, stari, mi, mi / ćemo po starinsku i kako smo naučili onidit"*)

u/na svitu = na Zemlji, među svim što postoji

(*A kad tamo šta, šta su oni na svitu/Sve si pasa u svitu skule*)

priko škoja = po cijelom otoku (*Priko škoja črni ti se lozje*)

brez timula = prepušten sam sebi, bez vodstva (*ostali ste brez timula i mula*)

na tonota = mnogo, obilno (*Svega, svega na tonota bit će/imaš stvari na tonota da je divota*)

oko brez trunka = čisto, bez mrlje (*i dva čista oka brez trunka*)

na ure = dugo (*na ure učin i kako ću govorit/da sviraš na ure i jašeš dovike*)

po voji = kako tko hoće/želi (*Sve držiš po voji u frižideru/izdaju dinare po voji u karti*)

do vrata = do granice strpljivosti, do dopuštenog i uobičajenog (*kad je sve do vrata oholija*)

u zadnju = nakon svega, naposljetku, kao posljedica i zaključak

(*A u zadnju? Prazna skrinja; A pa u zadnju, šta može bit; pa se u zadnju od vesejah, pukla baba od zeja/zahihotat...*)

ni zeru = nimalo (*Ne kvari se više hrana ni zeru*)

Većina je tih frazema stilski neutralna i to je pokazatelj da frazemi kao fonetske riječi nisu humoristički plodni (a što je i očekivano, budući da se sastoje od samo jedne autosemantične riječi). Humor će izazvati tek poneka frazeološka inovacija. U primjeru: *u prdec ki zec* sinonimski je varirana imenička sastavnica frazema. *Prc* je deminutiv imenice *prdec*. Deminucijom se pojačava propast, ništavilo. *Prc* je još ništavniji od ništavnog *prca*

(genitiv imenice *prdec*) i ta će tvorbena varijacija izazivati smijeh. (Ishodišni bi frazem bio: *poć u prdec*.) Smijeh će pojačati i blagoglasje, muška rima: *prc – luntrc* (uškopljani brav); *prdec – zec*. Uspoređuje se propast biljke (čihore) sa spolno nemoćnim grlom sitne stoke i čovjekova propast sa strašljivim zecom. Imenica *prdec* ima još jedno značenje: u prenesenom smislu znači dosadnu, nekorisnu osobu. Ekonomičnošću izraza stvara se dvosmislenost, a dvojba o tome kamo treba ići ne rješava se: *Ako se gre u livo, grin i ja pravo, /Ako se gre u desno, u prdec ki zec*. Svi mogući pravci vode do apsurdna i do smijeha – do ništavila.

Tvorbena je zanimljiv i frazem *kroz ričetine*: na ure učin kako ću govorit/i kroz ričetine jude morit. Srodna značenja imaju frazemi: *voditi veliku (glavnu) riječ* i *govoriti nadugo i naširoko*. Augmentativom *ričetine* kraće se i ekspresivnije izražava sve ono što se izražava spomenutim frazemima: *opširno i iscrpno govoriti, praviti se važan* (usp. Matešić, 1982). Augmentativ *ričetine* slikovit je, dijagramski znak u kojem označitelj odnosima svojih dimenzija prikazuje odnose dimenzija u označenom. Ljudima se *kroz ričetine* može baš jako dosadivati (*morit*), a u frazemu se to izražava i samom tom dugačkom, četverosložnom imenicom kojom je Vučetić varirao izvorni frazem i zbog koje je izraz postao ne samo pejorativan i ekspresivan, nego i humorističan. (U antonimskom frazemu *brez riči* nema frazeološke inovacije i taj je frazem stilski neutralan.)

Frazemi sintagme

Kao i sintagme, i frazemi sintagme složeni su prema različitim sintaktičkim modelima. U rečenici uvijek imaju funkciju rečeničnog dijela, a njihova sintaktička funkcija ovisi o njihovu značenju. Značenje frazema sintagme zamjenjivo je značenjem pojedinog leksema, npr. u stihu:

I ja sam sakramente skalavat naučila

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Frazem sintagma *skalavat sakramente* u funkciji je objekta i znači *psovati*. Stoga frazem sintagma u rečenici ima onu sintaktičku funkciju koju može imati član vrste riječi kojoj taj pojedini leksem (kojim je frazem sintagma zamjenjiv) pripada. Frazemi sintagme prema vrsti riječi kojoj pripada njihova središnja riječ dijele se na: glagolske, imeničke, pridjevske i priložne.³⁰

a) glagolski frazemi

Središnja je riječ glagol koji se spreže. Ovisna se riječ ne mijenja. Ovakvi su frazemi sintagme najbrojniji.

³⁰ U višočlanim frazemima koji imaju dvije ili više punoznačnih sastavnica nije uvijek lako odrediti koja je sastavnica središnja, pa se takvi frazemi u abecedno uređenom frazeološkom rječniku pojavljuju više puta, tj. po svakoj punoznačnoj sastavnici. U ovom će radu takvi frazemi biti popisani samo jednom.

1) glagol i imenica u akuzativu:

polokat barilo (čega) = napiti se (*poloka bi barilo opola*)

čuvat/dizat/razbijat/vrć bulin

Kad se jehne boje posli/čuva se bulin - štititi se

čelavi dideti dižu bulin - biti znatiželjan

Šta ćeš razbijat bulin na vratu, ti bulin čelavi; pa šta biš u temu brunbulu učini/i di biš vrga bulin - odlučiti se za nešto

praznit bocune = piti (*ji dobre bokune, tanca i prazni bocune*)

prosipat cekine = biti rastrošan (*Di se ono prosipaju cekini?*)

rastrabujat dotu (svete Ane) = sve potrošiti (*ki da si dotu svete Ane rastrabuja?*)

gucat gluhu palentu = životariti, živjeti vrlo skromno (*neću više gucat gluhu palentu*)

lovit miše = raditi kakav uzaludan posao (bez rezultata) (*a bidan je lovi doma miše žene Perine*)

skalavat sakramente = jako, mnogo psovati (*I ja san sakramente skalavat naučila*)

pasat sve skule = imati iskustvo i znanje (*Sve si pasa u svitu skule*)

reć (svoju) skužu = opravdati se, reći što u svoju obranu (*zaviknut iz puka i reć svoju skužu*)

ćapat šćape = nastradati (*a da ko je ćapa, ćapa je šćape*)

nakrcat tobolac = najesti se (*Nakrcat vaja tobolac*)

učinit trunsko barilo = spretno se i naglo prevrnuti (*ki da je trunsko barilo učini*)

2) glagol i imenica u kosom padežu:

iščat kulinja = tražiti kakvo dobro za sebe (*Sad su jedni a sad drugi išćali kulinja*)

zahumerit pameću = postati glup, oglupjeti (*Pameću se, pravo ti govorin, zahumerili*)

vonjat patovščinun = biti istrošen (*šta vonja patovščinun, smrdi od loja*)

3) glagol i prijedložni izraz:

petat kroz brk = reći da se jedva čuje (*Kroz brk samo iznebruta peta*)

doć na suho = izgubiti, ostati bez čega (*Stare užance došle su na suho*)

past/doć na pamet = sjetiti se čega (*i pada mi na pamet da su ovce brez paše; dojdju ti na pamet; da ti dojde na pamet teta Tera*)

stat na peti = biti nesiguran (jedva orcaš i stojiš na peti)

čekat u posteji = ništa ne raditi (*lako ti je osiguran čekat u posteji*)

bit na puru = naći se u teškom položaju, u neprilici (*pa ni mirakul da je na puru i malo misto; život je na puru...*)

4) glagol i prilog:

činit kuco = šutjeti (*kuco znači tiho*) (*a mora si činit kuco ki lipava, stara krava; ti pa vaja da činiš kuco, ve; Čini kuco, ve.*)

ćapat čipo = malo uhvatiti (*Pa ko daž i ćapa/Luku samo čipo*)

danas ije – sutra ni = nesigurno je (*di si danas, sutra nisi*)

hodit/vidit/govoriti/reć/udrit dreto = napraviti što odlučno, bez oklijevanja (*ne znaju judi više hodit dret; Jo, moj Šimeto, eto ze jopet vidin dreto; I mene je čapa, govorim ti dreto; tin biš, brž, udri dreto*)

pravo govorit = govoriti iskreno i bez oklijevanja (*Pameću su, pravo ti govorin, za-humerili*)

treso pogledat = prijekorno pogledati (*priša mu je, treso jih pogleda*)

iznebruta petat = reći što neočekivano (*Kroz brk mu samo iznebruta peta*)

Humor će izazvati i eliptičnost, brahilogičnost frazema. U frazeološkoj inovaciji u stihu: *a bidan je lovi doma miše žene Perine* (u poemi *Kuma Mandina u po ovega vika*) Vučetić humor stvara oživljavanjem frazema: *igrati se* (s kim) *kao mačka s mišem* u značenju: *raditi što s kim po miloj volji, poiigravati se s kim* (usp. Matešić, 1982). Dakle: *žena je Perina* – mačka i poiigrava se s mužem - *bidnim* (*poštirom fureštim*) kao s mišem. On se trudi ugoditi joj, pa za nju mora *lovit miše*, što je posao koji ne daje rezultate, uzaludan je.

b) imenički frazemi

1) imenica i pridjev:

velo more = vrlo valovito, uzburkano more (*velo more, maistrale*)

pasja nogo!/pasja paro! = psovka; nitkov, mangup (*pa su oni paček tako, pasja nogo, sve nalojili; Nego, pasja paro, ol ne vidiš kroz punistru*)

pasje sunce = nesnosna vrućina, žega (*pasje sunce i bubrig izviri*)

boja polovica = žena, supruga (*Biće ti se stisla od straha boja polovica*) (ovdje: ženski aspekt)

cili svit = svatko, svi, sve (*Cilin svitun pušu grbinade; a cili svit od novosti odaje; cili svit odaje ki badan*)

cilo vino = vino nepomiješano s vodom (*hoćemo cilega/do sitosti vina*)

prava vira = vrijednosti u duhovnom smislu (*Više prave vire ni*)

staro vrime = prošlost (*Kako ti na pošapaj staro vrime spominjin*)

mrtvo zvono = oglašavati zvonjenjem smrt (naslov)

u zadnji stak = u posljednji trenutak (*baš u zadnji stak*)

(Ne sklanja se, nego se ograničava samo jedan padež, akuzativ.)

2) imenica i imenica u kosom padežu ili u prijedložnoj vezi:

bog bogova = svemoćan (*Kad san ja bog svih bogova*)

cipli od porta = snalažljivi, lukavi ljudi *i popi i cipli od porta i partijaši;/rekla san ti, neću se davit u kaši*)

dite u musurima = nemoćan (*i nisan više dite u musurima*)

duše iz Prigatorija = mrtvi (Purgatorium = čistilište) (*Ja virujin, to mi duše iz Prigatorija govori*)

figa u žepu = neiskrenost, podmuklost (*i zbog njih se za samu figu u žepu/plaćalo multe, u pržun hodilo*)

govno od pasa = otklanjanje onoga što je rekao sugovornik (nije istina, ni govora)
(*Govno od pasa! Sve je, oštije mi, ludo*)

kasil vrimena = prošlost (*čovik se smije nad kasilun vrimena*)

kraj svita = veoma daleko (*tvoje modrine i života do kraja svita*)

bez kunserva u duši = bez karaktera (*bez kunserva u duši i u faci*)

špirica svita = nekolicina, malo ljudi (*kad san ti zrnce simena od ripe u špirici svita*)

zrnce simena = velika vrijednost (sjeme od repe je vrlo maleno) (*kad san ti zrnce simena od ripe u špirici svita*)

Ne sklanjaju se, nego ograničavaju na jedan padež imenički frazemi sintagme:

strah do kosti = veliki, jaki strah (*Sad šijaš, sad zavezeš i strah te do kosti*)

kroz smih i suze = kroz veselje i tugu (*Kroz smih u suze vidin i ne baš lako*)

iz vika u vik = trajno, stalno (*Iz vika u vik mandina do Mandine*)

Variranjem glasovnog sastava prijedloga, Vučetić postiže stilistički i humoristički učinak. U frazemima–fonetskim riječima (ali i u ostalim, ne-frazeološkim vezama) pojavljuje se oblik *brez*: *brez krejance, brez skula, brez trunka, brez loja, brez glave, brez riči, brez osiguranja, brez službe, brez zemje*. Kad je tko neosjetljiv, bezosjećajan, kad ne razumije nevolje drugoga, kaže se da je *bez duše* (Matešić, 1982), a slično je i značenje frazema *bez kunserva u duši i u faci*, pri čemu se *kunserva* (dolazi od *lat. conservare* – sačuvati) odnosi na mljevenu rajčicu (u limenci) koja se upotrebljava kao začim, dodaje se jelu radi poboljšanja okusa. Ovdje je *kunserva* upotrijebljena u prenesenom značenju: nije riječ o kulinarskom, nego o duševnom začinu, o karakternoj vrijednosti. Budući da *kunserva* nosi obilježje novotarije, pomodnosti, uz nju Vučetić ne upotrebljava arhaični oblik *brez*, nego *jezično moderniji* prijedlog *bez*. Pojačanje bezosjećajnosti izrazit će i imenicom *faca* (od tal. *faccia*), koja je pejorativno obilježena, a odnosi se na lice, na fizionomiju koja je bez izražaja. Govoreći o modernom (demokratičnom?) debatanju, iznošenju raznih mišljenja, također će upotrijebiti oblik *bez*: *bez diskusije, nadosiranja i vike*. Samo je u tim dvama stihovima upotrijebljen oblik *bez* (u ostalima je *brez*).

Cipal je vrsta ribe, a *cipal od porta* izraz je za *prefrigana, lukava čovjeka; cipli iskaču, srdele ostaju, tj. spretniji se iz neprilika izvlače, a nespretniji plaćaju ceh* (usp. Nazor, 1984).

Mene sadar držu ki kasil na rame svi naši

i popi i cipli od porta i partijaši;

rekla san ti, neću se davit u kaši.

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Dakle, Mandina ne želi doživjeti srdelinu sudbinu, pa se dodvorava *ciplima od porta*. A komičnost je izražena glasovnim (*pi!*) podudaranjem: ***i popi i cipli od porta i partijaši***. Lukavci su i svećenici i političari.

Proširivanjem i pojačavanjem značenja frazema *zrnce simena* stvorit će se humoristički učinak:

*Niko mi ništa ne daje i niko me ne pita,
kad san ti zrnce simena od ripe u špirici svita.*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Sintagma *zrnce simena* sinonim je za veliku vrijednost, a *špirica svita* odnosi se na nekolicinu, malo ljudi. Vučetić spaja te dvije sintagme fitonimom – *ripom* (repom). I *zrno* i *sjeme* označavaju nešto malo, a budući da je i sjeme od repe veoma malo (dakle, malo u odnosu na ostalo sjemenje) sinonimi se gomilaju, pleonastičnost će izazvati smijeh. Iako nema deminutivno značenje, zbog sufiksa *-ica* i imenica *špirica* odražava neveliku dimenziju. Pojačavajući dimenziju malog, Vučetić postiže pojačavanje značenje frazema: zrno je malo, ali mnogo vrijedi; što je zrno manje, vrijednost je (čovjeka) veća. U lijevku (svijeta) koji već izabrao nekolicinu onih koji vrijede, ona je, Mandina, najvrednija, ona je najmanje zrno. I anagramski će se poistovjetiti: *ripe* – *špirice*, pa će se humorističnost postići i glasovnim podudaranjem. Tom će se verbalnom igrom i frazeološkom inovacijom izraziti Mandinin stav prema nemoralu *novog* društva. Mandina je svjesna svojeg položaja i, iako joj je teško, ne želi se mijenjati:

*Ja san iz donjega sloja brez loja,
grubo ti je brez službe, brez zemje
ma i osiguranja, Gospe moja!*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

c) pridjevski frazemi

Pridjev je glavna riječ, a imenica je ograničena na kosi padež (ponekad praćen pridlogom): **muškima denjozna** = svidati se muškarcima (*a da san jednoć bila muškima šesnim denjozna*)

prtil od malicije = biti veoma pakostan, zloban (*Moj Šimeto, moj Šimeto, sve je od malicije prtilo i sve je vrtajica, od tanburice žica*)

d) priložni frazemi

isto istasto = potpuno isto (*Isto je istasto kalebu i mornaru/pak smo svi na istoj istastoj crti smrti*)

pri oli posli = jednom (*svakega pri oli posli zaganča ganač*)

pravo pravcato = odlučno i bez straha (*Jo, moj čoviče, pravo pravcato ti govorin*)

svaku malo = često (*Svaku malo jun zahakne*)

šćeto – neto = direktno, bez uvijanja (*jopet ćemo se porazgovorit šćeto – neto*) (tal. schietto – neto, čist, jasan);

plane – stane = učiniti što naglo (*plane – stane i jopet se ugasi*)

peri – deri = ne troši se mnogo, dugotrajno je (*Deri peri*)

ćuru – buru, turlu – burlu, turu – buru, nered, darmar, nitko i ništa, kaos, po franc. tohu – bohu što da vuče korijen, prema Tinu Ujeviću, kako kaže D. Štambak, iz hebrejskog³¹
e) poredbeni frazemi

Svakodnevni govor vrvi poredbama. Budući da je uspoređujući član često manje jasan i manje poznat, uspoređivanjem se ne objašnjava, nego dočarava. Uspoređuje se na temelju nekih zajedničkih osobina koje nisu neposredno uočljive. Poredbeni frazemi pripadaju fondu tzv. stalnih poredbi jer se ne stvaraju u govornom aktu, nego se reproduciraju u gotovom obliku. Najčešće su u funkciji značenjskog intenziteta:

baratat/odavat/rebunbavat ki badan = jako odzvanjati (*kosti i uši ki baraban* (čegrtaljka) *barata; cili svit odaje ki badan*)
mučat ki bakva = šutjeti (nijema, potpuna tišina) (*I pa, ja-a, zaradi čega tako sveja mučiš/ki bakva, ovca, kunejica, an, i neće da zazdrunčiš?*)
natrunbetan ki ćurlin = biti jako pijan (kao zvonar) (*ki ćurlin natrunbetan sit*)
pripast se ki ćuška = jako se prestrašiti (*Najidin se, pripadin ki ćuška*)
nagucat se ki dupin zdraka = jako se najesti (*i nagucat se ki dupin zdraka*)
nadut se ki mihur = jako se napuhati, naduti (*I bi se ki mihur nadu*)
ravan ki mirno more = potpuno miran i ravan (*San se raja iz noga/ki mirno more ravan*)
bilit se ki muka = biti potpuno bijel (*Sve se bili ki muka u vrićami*)
jist ki da si noseć = mnogo i dobro jesti (*ji se boji bokun ki da san noseća*)
bila ki oštija = potpuno bijela (*Evo ti dva bokunčića cukara, oprosti mi sveti Josipe, bila ki oštija*)
črnit se ki odar = biti potpuno crn (*di ki levut črni se ki odar*)
suh ki ogrc = veoma suh (*suh ki ogrc, mrc*)
plakat ki pas = jako plakati (*Po vejače lozje ki pas plače*)
lip ki piplić = vrlo lijep (kao pile) (*Lipo ti u ovce s tobun lipe ki piplići*)
tiho ki u snu = veoma tiho (*Tiho je ki u snu, u svetišću, u crikvi*)
nestat ki sprug = brzo i spretno nestati (*a puk po svitu nestaje ki sprug*)
čist ki trpeza = potpuno čist (*čist ki trpeza, u pitaru cviće*)
topal ki vuna = veoma topao (*ribe i pisama/toplih kako vuna*)

Poredbenim se frazemima izražava i potpuna suprotnosti od onoga što znače njegove sastavnice:

pametan ki kunpir = veoma glup (*Pametni su bili ki kunpiri Belija, Pegula*)
ki da neće = pretvara se da neće, a ipak hoće (*ki da neće s bande mu peta*)

ili služe za modificiranje, specificiranje radnje, stanja ili svojstva:

letit ki andel = biti veseo, razigran (*okolo nas mušice letu ki andelići*)
lokarda ki macić = vrlo mala lokarda (*Igra sardela, lokarda ki macić*) (*macić* znači i osobu bez spola – ni muško ni žensko)

³¹ Tumačenje iz Vučetićeve Rječnika u zbirci *Libro Dubaja Marusa*

držat (koga) ki kasil = paziti, brižno čuvati koga (*Mene sadar držu ki kasil na rame*)
šunpražan ki kapitan = veoma uglađen, fin (*moj od FRONTE huncutu, šunpražan ki kapitan*)

bit ki maslo = biti odličnog okusa (*Ki maslo su trbusi od šarga*)

uzvirat koga ki mazgu = potaknuti koga na aktivnost (*Probudi me, uzviri me ki mazgu*)

činit se ki oltar = praviti se bezgrešan (*Tin se činiš ki niki oltar*)

pinjat/zivat ki pas = truditi se bez uspjeha (*Kad zivan i pinjan ki pas od nemoći; Ki pas ziva s jeziku do pola*)

izgulit ki šijun = potpuno uništiti (*Pa i izgulu iz dna ki šijun*)

žestok ki šijun = vrlo nagle čudi (*od ovih kaporjunih, žestokih ki šijuni!*)

Izdvajanjem nekih karakterističnih osobina, životinje se na osnovi neke sličnosti često dovode u vezu s ljudima, predmetima i pojavama, ali i s drugim životinjama. Građu za poredbe Vučetić često uzima iz bestijarija. U analiziranom korpusu u zbirci *Libro Dubaja Marusa* upotrijebio je čak 123 animalonima. U stalnim poredbama, poredbenim frazemima, humor izazva prozirnost, jednoličnost, predvidljivost i ponovljivost (i sadržajnu i jezičnu - tvorbenu). U frazemima su fiksirana brojna konotativna značenja animalonima:

Osim u poredbenim frazemima, Vučetić se animalonimima koristi i u stvaranju novih poredaba. Pritom će dovesti u vezu nespojivo: npr. bestijarij i religiju:

mušice letu ki anđelići

(Prva pisma)

Za književnost baroka karakteristično je da se građa za poredbu i metaforiku uzima iz onoga što je veličanstveno, uzvišeno (nebeska tijela, duhovna bića i sl.). Ovdje je, dovodeњem u vezu *mušica* i *anđelića*, humoristički učinak postignut parodijom. Humor pojačava i asocijacija na frazem *letit ki muha bez glave*. Poredbom: *ti si u štali s menun ki tovarčić na oltaru* postiže se isti – humoristični efekt.

Baroknu metaforiku ismijat će i stihom:

vidičeš me ka i bilu na kobili vilu

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Uzvišenu *vilu* smjestio je na *kobilu*, što i nije baš njezin *locus amoenus*. Afektivnost (pre-tjeranu poetiziranost) izražava i inverzijom i glasovnim podudaranjem: *bilu na kobili vilu*.

Humorističnost će izazvati i nemogućnost razumijevanja onoga što je rimska teorija nazvala *tertium comparationis*, tj. (trećeg) svojstva u kojem se oba člana poredbe podudaraju. Pojmovi koji pripadaju bestijariju često nemaju ništa zajedničkoga s pojmovima s kojima ih poredba spaja:

Igra sardela, lokarda ki macić

(Zdruc proćulića)

Macić je duh nekrštena djeteta, makup, vukodlački simulakrum, priviđenje, avet, sablast.

činit kuco ki lipava, stara krava

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Vučetić u navedenom stihu kombinira frazema – sintagmu: *činit kuco* i poredbu. *Lipava* je ironičan izraz za ružnu žensku glavu.

čihora u prc ki luntrc

(Zdruc proćulića)

Fitonim se dovodi u vezu s animalonimom: *čihora* je vrsta zimske zelene salate, a *luntrc* je uškopljeni brav. Frazem *u prc* znači: ni u što, u propast.

i da san maška iz šufita samo juta ki agrišta?

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Šufit je potkrovlje, *agrišta* je nezrelo, još zeleno, trpko grožđe.

Poredba pridonosi poetičnosti, ali i iracionalnoj primjerenosti izraza. Uspoređujući član, koji je često logički manje jasan i poznat, Vučetiću služi u dočaravanju i u stvaranju humorističkog učinka. *Santuleška* – veoma brza morska ptica (gotovo ju je nemoguće uhvatiti) u uloji je uspoređujućeg člana u poredbi i stvara neočekivanu suprotnost i smijeh.

Varaju te stalno na lipu ješku

dokle te ne ćapaju ki santulešku

(Kuma Mandina u sutoru ovega vika)

Završi li u *škafu* tj. pramcu, riba nastrada (izražava se suprotnost). Riječ je, dakle, o nesreći.

da ti ćapan sriću ki riba u škafu

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Frazemi - rečenice

Frazem organiziran u rečenicu gramatički je dovršen. Ne ograničava se na svoj osnovni oblik, nego se može proširiti novim rečeničnim dijelovima, a u drugu se rečenicu može uklopiti kao njezin dio.³²

³² O gramatički dovršenim frazemima, koji su organizirani kao rečenice, govori Anić u Pogovoru *Rječnika hrvatskoga jezika* (Anić, 1998: 1424). Samardžija dijeli frazeme po sintaktičkom ustrojstvu na frazeme rečenice i frazeme sintagme (Samardžija, 1995: 88), a Matešić, iako tvrdi da frazem nije rečenica i da frazeme rečenice nije uvrstio u rječnik, pod natuknicom *baba* navodi frazeme: *trla baba lan da joj prođe dan i prošla baba s kolačima*, a pod natuknicom *čovjek*: *da čovjek pukne od smijeha, da čovjek iskoči iz kože, da čovjek poludi* (Matešić, 1982).

Postoji niz frazema kojima se izriče prokletstvo, kojima se želi kome što loše, želi se da tko bude kažnjen:

vrag ti (ga itd.) dušu odni (*Vraj ti dušu u lutini odni*)
kuška te (ga itd.) za pikat ćapala (*a kuška te za pikat ćapala*)
gospa te (ga itd.) sapela (*Čuješ li me, sapela ih Gospa, činu mi se veli*)
raspeli te (ga itd.) sveci (*Di je, čuješ li me, reci, raspeli te sveci*)
ćapala te (ga itd.) krepa (*Evo jin roge! Ćapala jih krepa!*)
strila te (ga itd.) udrila (*Neka zalampa, neka udru u nju sve strile*)
oštija te (ga itd.) ubila (*S nju u dvanjke, ubila te oštija! Oštija jih svih ubila!*)

U dijaloškim situacijama, reagirajući na riječi sugovornika upotrebljavaju se sljedeći frazemi:

evo ti (mu itd.) roge = nikako, ne može biti, ne dolazi u obzir, ni govora
(*Evo jin roge! Ćapala jih krepa!*)

mac na kupe za poticanje ili naglašavanje (u iznenađenju), nije moguće, nije valjda
(*Mac na kupe, mac!*)

johi meni/joh ga tebi (njemu itd.) = teško meni (tebi itd.), izražavanje osjećaja tuge, nevolje
(*Johi meni šta vre liti pišotina od Dolaca! Joh ga i oboj ga nami!*)

Bože mi prosti = uvod ili zaključne riječi na nešto što je rečeno suviše oštro, kao da se traži isprika/oprost za težinu svojih riječi (*Bože mi, prosti?*)

Ostala su značenja frazema – rečenica:

cangul je u kući = kuća je neuredna (*Smrdu smeti, hreje i handući./puč i štale; cangul je u kući.*)

racva se (komu) fišćok = tjera se, iskazuje spolni nagon (*racva se kozi črjeni fišćok*)

oči su ti (mu itd.) izletile = požudno, željno gledati (ovdje: dvosmisleno)
(*Oči su mu tvrdo bile/izletile već*)

svak svoju kadenu vuče = imati problema (*Svak svoju kadenu vuče iz dubine*)

ni se prolilo vino na tapun = sve se popilo (*ni se prolilo vino na tapun*)

ni zadila trajta ni šabakun = ništa nisu ulovili jer nisu ni bacali mrežu
(*Ništa! Ništa! Nin zadila trajta nišabakun*)

svit je trejatar = kazalište predstavlja svijet (Shakespeare: Svijet je pozornica na kojoj svatko igra svoju igru.) (*Trejatar je svit odavna*)

črni se lozje = propada vinova loza (*Priko škoja črni ti se lozje*)

širok je svit = svašta se može pokušati, uvijek ima nekih mogućnosti, nije sve u skučenoj sredini (*Širok, širok je svit u juna*)

gredu dani = prolazi vrijeme (*Kako gredu dani, sve pasaje*)

čriva glogoću = biti gladan (*Kako čriva zaglogoću!*)

ćapa je koga daž = pokisnuti (*Pa ko daž i ćapa Luku samo čipo*)

ćapa je koga kurenat uspješan je, siguran., dobro mu ide (*I mene je ćapa, govorin ti dreto, /kurenat od svita, moj Šimeto*)

ćapala je koga tuga = rastužiti se (*Ma me jopet tuga ćapala*)

grize (koga) duša na jeziku = biti teško bolestan, na samrti, umirati (*Grize je duša na jeziku*)

leti glava = ginuti, izgubiti život (*Glave ki balote, ki stari postoli lete*)

stislo je koga grlo = ima veoma jaku grlobolju (*Stislo je grlo moju mater*)

zaganča koga ganač = uhvati koga nevolja, strada (*Svakega pri oli posli zaganča ganač*)

dobra je i lutina/bluta = biti zadovoljan onim što se ima, prihvatiti što i prestati se opirati (*šufigana jin je dobra i lutina; lutina - balega tovara*) ironično, (*kad ni vina dobra je i bluta*)

pišotina vre = jako smrdi, zaudara (*Johi meni, šta vre liti pišotina od Dolaca!*)

gre (komu) pina (na justa) = uzrujavati se, jako se ljutiti (*Gre ti pina na justa*)

zapinje komu rič = ne moći progovoriti (od uzbuđenja, od čuđenja) (*o, o, rič mi zapinje kako da san pogucala bokun lignje*)

gre komu slina = osjećati jaku želju za čim/kim (*Na sve novo, uvezeno, gre jin slina*)

doće sedlo (luci) na golo ili jist će sedlo konja = osjećati da će se dogoditi što loše, najčešće u materijalnom smislu, ostati bez novca, ne imati više ništa, osiromašiti (*Neka govoru da će nan doć sedlo na golo; jopet može sedlo konja jist*)

pritisne vrućina = nesnosna vrućina, žega (*kad pritisnu s linščakun vrućine*)

peče vrime (koga) = mijenjati se s vremenom (*Jopet te peče vrime ki fetu polande*)

žalost udre koga = dogodi se komu nesreća (*Snajdin se ako me žalost udre*)

Frazemima – rečenicama, u kojima se spominju Bog i Gospa, često se izražava proklinjanje:

Čuješ li me, sapela ih Gospa, činu mi se veli

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Sintagmom *gospa te (ga itd.) sapela* izriče se prokletstvo, želi se kome što loše, želi se da tko bude kažnjen. Time Mandina na početku poeme proklinje *muškardine, pasakličie, manguce, gvastapâne, kapitane i kaporjune* i na kraju zaključuje:

Oli nisi nibokun ništa u svitu tamo gore bi,

nego si samo bidan ki nuncul mali

drugima otpiva mise, tihe i interce,

a oni su iz kaleža pili svete proške,

ispriđ puka se pričješćivali u planiti

su črjenun oštjun, s našun partijun,

Bože mi, prosti?

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Sintagmom *Bože mi prosti* Mandina završava svoj monolog. Tobaže se ispričava jer je suviše oštro napala Šimeta. Međutim, upitnik upućuje na to da i nije riječ o isprici, nego

o izražavanju čuđenja. Posljednji stih ima uzlaznu intonaciju jer se sintagmom *Bože mi, prosti?* Mandina čudi, ali istodobno i osuđuje neimenovane *onê tamo gore*.

Frazem – rečenica: *jist će sedlo konja* upotrebljava se u značenju lošeg predosjećaja; dogodit će se što loše, najčešće u materijalnom smislu (*jopet može sedlo konja jist*). Vučetić varira frazem: *pasti/sići (skalati se) s konja na magarca (tovara)*, u značenju: doći iz boljeg položaja u gori, pa je značenje frazeološke varijante: *Zato sadar nisan više na tovaru nego na konju* suprotno značenju ishodišnog frazema i znači poboljšanje (najčešće materijalne). Smijeh će izazvati još jedna frazeološka varijanta. U značenju: *miješati se u tuđi posao*, upotrebljava se frazem: *voditi tuđu (tuju) brigu*. Taj frazem Vučetić proširuje animalonomom: *Tuja briga/tovara umorila*, gdje riječ *tovar* elipsa frazema *glup kao tovar*. Dvput će usporediti tovara i gospodara i oba puta će prednost dati tovaru, podrazumijevajući malovrijednost tovara (i, dakako, još manju vrijednost gospodara): *lipo ti je digodir tovar biti./puno boje nego poglavar srčeni i siti ; Boje, boje, pravo ti ispovidan, bit tovar/ nego ovega oli onega dobra poglavar...* Rimovanjem: *biti – siti i tovar – poglavar* pojačava se humoristični učinak i sadržajno se poistovjećuju rimovane riječi.

Kad je tko nestrpljiv i suviše žuri u nekoj situaciji koja traži mir i strpljivost, kaže se (u šali) da *ima črva*. U stihovima:

*i sve ništo smiraš kako da si u neprilici,
kako da ti je, da prostiš, črvić u oskorušici?*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

Vučetić taj frazem varira: upotrebljava deminutivni oblik – *črvić*, ali se i ispričava: *da prostiš*. Ispričavanje je nepotrebno i besmisleno ako ne otkrijemo da tu fitonim *oskorušica* stoji umjesto riječi *guzica*.³³ *Guzica* i *oskorušica* imaju isti sufiks *-ica*, međutim, *oskorušica* je deminutiv i hipokoristik imenice *oskoruša* (šumsko drvo s jestivim plodom), a *guzica* je vulgarijam zbog kojeg se Mandina ispričava, podrazumijevajući da čitatelj zna na što ona aludira. I još je nešto smiješno: Mandina se ispričava zbog neizrečene *guzice*, a isprike neće biti kad bude govorila o *kurbaščini*, *guzicama*, *culama* i *culinima*. Ovdje se ispričava Mandina – pokajnica, ali kad Mandina postane grešnica, promijenit će se i njezin odnos prema tzv. vulgarizmima.

U *Kumi Mandini u po ovega vika* kritizirajući pomodnost i oholost društva varirat će frazem *Kud svi Turci, tu i čoravi Mujo*:

*Svi sladurci kako Turci,
svi po redu diventaju guci*

(Kuma Mandina u po ovega vika)

³³ Matešić u natuknici *crv* navodi: *imati crva [u stražnjici]* (u uglatim su zagradama fakultativni dijelovi frazema). Usp. Matešić, 1982.

Sintagmom *svi po redu* otkriva sadržaj prethodne poredbe *kako Turci*. Te su sintagme sinonimne međusobno i sinonimne s frazemskim *originalom* a znače: *kuda većina tu i manjina, pa kako bude* (Matešić, 1982). *Sladurci*, oni koji vole slatko, predstavljaju one željne vlasti, one koji, frazeološki rečeno, *žive u slasti, lasti i masti*, u najvećem obilju, u blagostanju. Rimovanjem imenica: *sladurci – Turci – guci* Vučetić međusobno poistovjećuje te sadržaje i postiže humorističnost. *Sladurke* i *Turke* ponovno će poistovjetiti u *Kumi Mandini u sutoru ovega vika*:

*Kuda gredu svi heroji i Turci,
vaja da gredu pravi i šporki sladurci*

Ovdje je imenicom *heroji* frazem proširen i njegovo je značenje pojačano: *kuda gredu (jedni)... vaja da gredu (i drugi)*, dakle: *kuda većina, tud i manjina, pa (opet) kako bude*. Osudu takva stava izrazit će u stihu koji slijedi:

*i šta će se iz ovega okotit?
Ako ni Boga, ije ništo gore od Njega.*

Čini se da je Mandina (nakon ismijavanja klera) ipak odlučila izraziti poniznost, strah i poštovanje prema Bogu. Ipak, grafostilem *Njega* razotkrit će da nije tako i izazvat će smijeh jer komentar nije upućen Bogu, nego *sladurcima*. Konstatacijom *Ako ni Boga, ije ništo gore od Njega* Mandina uzima Boga za suradnika, njime proriče zlu sudbinu, dovršava ono neizrečeno (*kuda većina, tud i manjina, pa kako bude*): bit će (*sladurci*) kažnjeni. Njih, koje će dohvatiti takva sudbina, Mandina zastrašuje grafostilemom *Njega*. Zlu sudbinu neće moći izbjeći iz još jednog razloga: *gore od Njega* može biti samo - vrug, a vruga (i nakon što je postala grešnica) Mandina rijetko spominje i za nju *Vrag* znači: *ništa (da Boj da vruga izili!); nitko i ništa (pa nisi više ni gospodar ni drug ni vrug), netko (Uvik je niki vrug dohodi i minja) i nešto (Runo moja, progovori nikega vruga)*.

Određnice koje govore o funkciji i stilskoj vrijednosti frazema ne pripadaju objektivnim datostima u jeziku (kao što je sedam padeža, slaganje u rodu i broju itd.). Frazeološkim poetizmima, kolokvijalizmima, vulgarizmima izražava se ekspresivnost. Emocionalno su obojeni, upućuju na jaku asocijativnost. Rječnik razgovornog stila konkretan je i u njemu je izvorište različitim idiomatičnim jedinicama: poslovicama, uzrečicama, pošalicama i frazemima. Idiomatičnost je rezultat eliptičnosti, brahilogičnosti iskaza. Komunikacija se pomoću takvih jedinica racionalizira i ekonomizira. Vučetićeve frazeologija uglavnom pripada razgovornom stilu. U stilističkoj kvalifikaciji frazema možemo govoriti o frazeološkim kolokvijalizmima i o frazeološkim vulgarizmima. Razgovorni frazemi, pogotovo frazeološki vulgarizmi stilski su više obilježeni od knjiških frazema ili frazeoloških poetizama i često zvuče šaljivo. Za razliku od njih, stilski neutralni frazemi imaju nultu stilističku komponentu te nisu emocionalno ni ekspresivno obojeni.

U Vučetićevoj čakavskoj poeziji česta je dijalogizirana struktura. U dijaloškim se situacijama razvijaju gramatička sredstva posebnih veza riječi bez potpuna značenja (npr.

kako da ne). U djelatnosti (pragmatici) jezika, frazemima se iskazuju različiti stavovi o rečenome kao što je: sumnja, ironija, slaganje, odbijanje, rezimiranje rečenoga i sl. Frazeološki izrazi (npr. *svak zna svoju*) koji u subjektu i u predikatu imaju gramatičke riječi vezani su za situaciju, pa često podrazumijevaju i skraćuju čitave tekstove u razgovornim situacijama. Proces frazeologije omogućuje oblikovanje novih jedinica, obogaćujući tako pojmovni inventar. Taj se proces javlja i u standardu i u dijalektu. Frazeologija govori o vjerovanjima, običajima, predrasudama, svjetonazorima. Razlikujući rječitost od ljeporječivosti (lošega ukusa), Vladimir Anić kaže da je rječitost slikovita, autentična i iskustvena te da nastaje na potencijalnoj kreativnosti originalnog govornika, a da se ljeporječivost uglavnom ponavlja u klišeima i da se lako otcava: *Plod rječitosti je bogata frazeologija jezika, plod ljeporječivosti je stilska serigrafika* (Anić, 1988: 115). Proučavajući Vučetićevo rječitost, tome se može dodati da je plod frazeoloških igara i inovacija često – humor.

ZAKLJUČAK

Postoje sličnosti između humor(istič)ne i poetske upotrebe jezika: obje čine jezik vidljivim, osvježuju ga. Humor je otklon od zbilje i od ozbiljnosti, a stilistika je otklon od običnog, uobičajenog, svakodnevnog, automatiziranog (Pranjković, 2002: 56). Proučavani je korpus ograničen jednim autorom i jednim jezikom: proučavalo se kojim to jezičnim postupcima na leksikološkoj razini Vučetić u svojim humorističkim pjesmama postiže humoristični učinak. Analizirani su stilistički postupci koji pripadaju humoru *de dicto* i koji osvjetljavaju ne samo osobine čakavštine, nego i osobine humorističnoga ponašanja. U književnom tekstu gramatika se iznova organizira, mijenjaju se postojeća pravila, leksički fond prima nove elemente. Ovaj je rad pokušao razotkriti višeznačnost, simultanost pjesničkoga znaka na leksikološkoj jezičnoj razini.³⁴ Razotkrivanjem neočekivanih sadržaja, razotkrili smo i humor koji jezik stvara. Pokazalo se da se humor u pjesničkom prostoru izvrsno smjestio: izraz je ekonomiziran, redundancija je smanjena, stvaraju se neprikladna odstupanja i resemantizacije ne samo na analiziranoj leksikološkoj razini, nego i na drugim jezičnim razinama (fonetskoj i morfosintaktičkoj, ali one se u ovom radu samo usputno spominju). Budući da se humor ostvaruje istodobno na svim jezičnim razinama, humorističke je postupke često bilo teško razgraničiti. Uostalom, svaki se stilistički postupak, pa tako i svaki postupak verbalnog humora, može promatrati kroz zvukovno ostvarenje. Ako fonostilistiku shvatimo kao nauku o stilističkim postupcima na razini cjelokupnog zvukovnog ostvarenja, onda i postupke na leksikološkoj razini možemo promatrati kao fonostilističke postupke (Vuletić, 2006:37). U analiziranim se primjerima na leksikološkoj razini humor često pojačavao i odražavao upravo u govornoj interpretaciji, pa se govorilo o ozvučenju humora i o izazivanju humora specifičnom uporabom govornih vrednota (npr. intonacije, tempa, pauze).

³⁴ O simultanosti pjesničkoga znaka i o sličnosti govornoga i pjesničkoga znaka usp. Vuletić, 1999: 290-291.

Pomoću skupa svojih gramatičkih oblika i struktura, čakavština služi komunikaciji i pojedine skupine čakavskih idioma imaju svoju normu koja nije kodificirana, nego je u jezičnoj kompetenciji govornika (implicitna je). Baš kao ni čakavština, ni smijeh nema eksplicitnu normu. Raskin tvrdi da je ovladavanje jezičnim mehanizmima humora i prepoznavanje tih mehanizama dio govornikove jezične kompetencije (prema: Attardo, 1994: 196). Sama namjera čitatelja da primjereno razumije tekst (književni i/ili humoristički) ne čini ga idealnim čitateljem. Razotkrivanje smisla i razotkrivanje humora (dakle: interpretacija) ovise o značenjskoj projekciji stvarnoga čitatelja, o čitateljevoj subjektivnoj konkretizaciji, pa je logično pretpostaviti da razotkrivanje može i izostati. Zato ćemo se ponekad ostati ozbiljni kad se svi smiju smijati ili ćemo se smijati kad se nitko ne smije. Naime, i stil i humor objektivne su činjenice, ali je proces njihova razotkrivanja subjektivan. Ako se stil definira kao veza, tj. odnos između teksta i situacije (Pranjković, 1988: 179), verbalni bi se humor mogao definirati kao humorističan stil, pa su Vučetićevo postupci verbalnog humora istodobno i stilistički postupci. Da bi nasmijao čitatelja, pjesnik – humorist mora biti umjetnik u jeziku i njegov je jezik, tvrdi Propp: (...) *suština njegove komike. Veličina njegovog talenta zavisi ne samo od 'umetničkih postupaka', nego i od jezika. Zato Gogolj nije samo genijalan kao vrstan komičar, budući da to ne bi mogao postići bez (...) jezičkog stila kome se neprekidno dive čitaoci* (Propp, 1984:119). Govoreći o izražajnosti jezika, kao jednom od najvažnijih čimbenika komike, Propp tvrdi da intelektualci govore suhoparno, a da je ta suhoparnost rezultat apstraktnog mišljenja. Suprotno tomu: (...) *obični ljudi što se bave fizičkim radom, najčešće se izražavaju slikovito i izražajno*. Takav govor Propp naziva narodnim i tvrdi da će humorist svoj cilj postići samo ako ovlada *svim osobitostima i finesama toga jezika*. Tvrdi da su u komedijama 19. i 20. stoljeća najčešće prikazivani upravo *obični ljudi*, čiji su jezik pisci *znalački prislušivali* (Propp, 1984:120). O takvoj povezanosti narodnoga izraza i humora u svojim čakavskim stihovima govori i sam Vučetić: *Čini mi se (...) da se u mojim ciklusima ove (prve) komponente mora osjetiti stvar sela, neka temperatura slobode (ponavljam: slobode), vrela uzrujanost, jača emotivnost, neka druga trpnja, tuga, opiranje i humor* (Vučetić, 1976: 385).

Vučetić humor shvaća kao način reagiranja na život, kao oblik egzistencije. Humor je posljedica njegova poetskog mišljenja i njegova svjetonazora, a u analiziranim pjesmama smijeh je jedan od temeljnih učinaka. Vučetićevo humor (osobito u poemama) može se protumačiti *frejldovski*, psihoanalitički: kao samoobrana ega od patnji koje mu nameće vanjski svijet. U poemama se ističe ljudska glupost, verbalnim se humorom ukazuje na patnju, ali se njime ona pokušava i prevladati, pa su za Vučetića humor i poezija, istodobno, i izlaz iz te patnje.

LITERATURA

- Anić, Brozović, Rončević, Cikota, Goldstein, I., Goldstein, S., Jović, Matasović, Pranjko-
vić (2002), *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi liber.
Anić, Vladimir (1988), *Glosar za lijevu ruku*. Zagreb: Naprijed.

- Attardo, Salvatore (1994), *Linguistic Theories of Humor*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Babić, Stjepan (1991), *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Globus, HAZU.
- Balog, Zvonimir (1975), ur. *Antologija hrvatskog humora*, knjiga 4, Od doseljenja Hrvata do najnovijih debata, Humor u hrvatskom pjesništvu. Zagreb: Društvo hrvatskih humorista.
- Barić, Lončarić, Malić, Pavešić, Peti, Zečević, Znika (1997), *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Beker, Miroslav (1997), *Kratka povijest antičke retorike*. Zagreb: ArTresor naklada.
- Critchley, Simon (2007), *O humoru*. Zagreb: Algoritam.
- Flaker, Aleksandar (1986), "Dijalekt kao osporavanje", u: *Stilske formacije*. Zagreb: Liber, str. 327-336.
- Geić, Duško i Šilović Slade, Mirko (1994), *Rječnik trogirskog čakavskog govora*. Trogir: Muzej grada Trogira.
- Hall, James (1991), *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*. Zagreb: August Cesarec.
- Hamon, Philippe (1999), "Za semiološki status lika". U: *Autor, pripovjedač, lik*. Milanja, Cvjetko, ur., Osijek: Biblioteka theoriaNOVA, str. 429-477.
- Jelenović, Ive (1970), "Balote' ili čakavska polemika", *Dometi*, 1-2, str. 100-114.
- Klaić, Bratoljub (2001), *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: NZMH.
- Matešić, Josip (1982), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Menac–Mihalić, Mira (1993), "Elementi drugog sustava u nadimku", *Folia Onomastica Croatica*, knj. 2, Zagreb, HAZU, str. 57-65.
- Moguš, Milan (1977), *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Nazor, Ante (1984), *Poslovice i uzrečice u govoru Poljičana*. Zagreb: Narodna umjetnost, Izvanredni svezak, knj. 6.
- Pintarić, Neda (1996), "Odnos umanjenica i umilnica u hrvatskom i poljskom jeziku", *Strani jezici*, XXV, 1-2, str. 36-46.
- Pranjić, Krunoslav (1986), "Stil i stilistika". U: Škreb, Zdenko i Stamać, Ante, *Uvod u književnost*. Zagreb: Globus, str. 193-231.
- Pranjković, Ivo (1988), "O nekim gramatičko – leksičkim osobitostima suvremenog hrvatskog pjesništva". *Suvremeno hrvatsko pjesništvo*. Zbornik. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, str. 179-196.
- Pranjković, Ivo (2002), *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Rafaela Božić-Šejčić (2008), "Neki problemi prijevoda čakavske poezije na ruski jezik". *Fluminensia*, 20/2, str. 81-92.
- Rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika* (1880–1976), Zagreb: JAZU.
- Sabor čakavskog pjesništva (1970), "Rasprava, Bogat i autentičan izraz", *Dometi* 3, str. 55-81.
- Samardžija, Marko (1995), *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

- Silić, Josip (1993/94), "Konotacija i njezin status u rječniku", *Radovi Zavoda slav. filologije*. 28-29, str. 95-103.
- Stojević, Milorad (1987), ur., *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Šimunović, Petar (1995), *Hrvatska prezimena*. Zagreb: Golden marketing.
- Tafra, Branka (1995), *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vučetić, Šime (1959), *Rude na ogledalu*. Zagreb: Lykos.
- Vučetić, Šime (1978), *Tin Ujević i drugi*. Zagreb: August Cesarec.
- Vučetić, Šime (1984), *Libro Dubaja Marusa*. Zagreb: Zadržna štampa.
- Vuletić, Branko (1999), *Prostor pjesme*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Vuletić, Branko (2006), *Govorna stilistika*, Zagreb: FF press.

HUMOR ON THE LEXICOLOGICAL LEVEL IN VUČETIĆ'S *LIBAR DUBAJA MARUSA*

Summary

This paper analyses the verbal humor in the poems from the poetic collection *Libro Dubaja Marusa* written by Šime Vučetić from Vela Luka. The paper shows that the poetic text is an ideal base for that kind of humor and that all comic actions are at the same time also stylistic, because the language action itself is funny. On a lexicological level, the verbal humor is achieved by: polysemy, homonymy, and synonymy; through the selection (and formation) of anthroponymes, pejorative words and phraseological modifications. This work does not imply all of the chakavian idioms, only a smaller part, in particular the part based on the written language of one author. Therefore, in choosing particular examples, the meanings of those words are not analyzed in different chakavian idioms from a wider area.

Key words: *Šime Vučetić, Libro Dubaja Marusa, stylistics, poetry, chakavian dialect, lexicology, verbal humor*

LIBRO DI DUBAJ MARUS DI ŠIME VUČETIĆ:
L'UMORISMO SUL PIANO LESSICALE

Riassunto

Nel presente lavoro si analizzerà l'umorismo verbale delle alcune poesie della raccolta *Libro di Dubaj Marus*, opera di Šime Vučetić, nativo di Vela Luka. L'umorismo verbale trova nel testo poetico una forma ideale; inoltre, gli effetti umoristici sono nello stesso tempo anche stilistici, in quanto i procedimenti verbali stessi sono comici. L'umorismo verbale sul piano lessicale si realizza tramite l'utilizzo della polisemia, omonimia, sinonimia, antroponimi (se ne creano anche nuovi), parole peggiorative e delle modificazioni fraseologiche. Con il termine *čakavo* nel presente lavoro non ci riferiamo a tutti quanti idiomi *čakavi*, bensì a uno solo: quello impiegato nella parola scritta di un autore. Per questo motivo, nella scelta degli esempi riportati, non ne vengono considerati i significati nelle diverse parlate *čakave* di un vasto territorio.

Parole chiave: Šime Vučetić, *Libro di Dubaj Marus*, stilistica, poesia, dialetto *čakavo*, lessicologia, umorismo verbale

Podatci o autorici:

Dr. sc. Jelena Vlašić Duić, docentica na Odsjeku za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3; 01/6120-296; jvduic@ffzg.hr